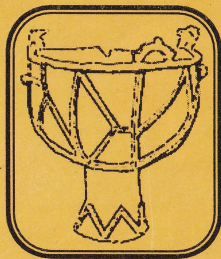

Центр охорони та досліджень пам'яток археології
управління культури Полтавського облвиконкому

СТАРОЖИТНОСТІ ХОРОЛУ

Relics of the Past of the Khorol Town

Полтава. 1994

Центр охорони та досліджень пам'яток археології
управління культури Полтавського облвиконкому

СТАРОЖИТНОСТІ ХОРОЛУ

Relics of the Past of the Khorol Town

Полтава. 1994

- С 77. СТАРОЖИТНОСТІ ХОРОЛУ./Гавриленко І.М.,Кожевнікова О.М.,
Менчинський Д.А.,Степанович С.П.,Супруненко О.Б.-Відп.
рад. Супруненко О.Б. - Полтава,1994.-Препринт,вип.4. -
56с.: 30 іл. - Укр.м. - /Управління культури Полтавсько-
го облвиконкому .Центр охорони та досліджень пам"яток
археології.Хорольський районний відділ культури /.

Видання розкриває сторінки стародавньої історії міста Хоролу Полтавської області,вперше подає відомості про археологічні пам"ятки на території та в околицях міста,численні археологічні знахідки.Публікуються результати обстежень поселень епохи бронзи, скіфського та давньоруського часу по р.Хорол,окремі знахідки зрубного,скіфського,сарматського та ранньослов"янського часу.

Для археологів, краєзнавців,працівників установ культури,вчителів шкіл.

Рецензент канд.іст.наук **БОЙКО Д.М.**

Художник **Менчинський Д.А.**

Публікується за рішенням Наукової ради Центру охорони та досліджень пам"яток археології від 12.09.1994 р.

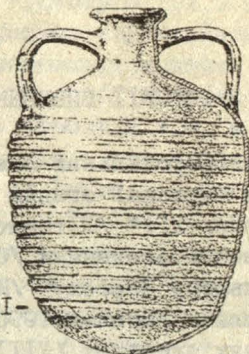
- © Гавриленко І.М.,Кожевнікова О.М.,Менчинський Д.А.,
Степанович С.П.,Супруненко О.Б.,1994.
© Малюки,кресленики: Менчинський Д.А.,1994.
© Укладання: Центр охорони та досліджень пам"яток археології,
1994.

В С Т У П

"Старожитності Хоролу" - черговий випуск у серії препринтів Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавського облвиконкому. Це наслідок співпраці археологів Центру з хорольськими краєзнавцями, які приділяють увагу вивченню найдавнішого минулого свого міста.

Збірник наукових повідомлень є наслідком археологічних розвідувальних робіт, проведених у червні 1994 року полтавськими археологами на території міста з пам'яткоохоронною метою на запрошення виконавчої влади Хорольського району.

В археологічних обстеженнях брали участь науковці Центру Гавриленко І.М., Степанович С.П., Супруненко О.В., архітектор Менчинський Д.А. та краєзнавці Кожевнікова О.М. і Зайченко О.М.

Успішне проведення робіт було зумовлене їх організаційним забезпеченням, здійсненим дирекцією Хорольського агропромислового коледжу в особі директора п. Шаригіна В.О. та головним архітектором Хорольського району п. Герасименком В.Г.

Суттєву допомогу у здійсненні розвідок та ознайомленні їх учасників з фондами Хорольського краєзнавчого музею доклали краєзнавець Козлов В.А. та завідувачий музеєм Штомпель А.П.

Сподіваємося, що наукові матеріали досліджень стануть у нагоді не лише фахівцям та пам'яткоохоронцям, але й широкому загалу хорольців, які цікавляться найдавнішим минулим свого міста.

Колекції археологічних знахідок з території Хоролу передані на постійне зберігання до Хорольського краєзнавчого музею.

теру стародавніх пам'яток не з'явилося на пустому місці. З 1871 р. в Хорольському повітовому училищі почав працювати Ф. Камінський - згодом відомий лубенський археолог і краєзнавець, хранитель колекції Лубенського Музею К. М. Скаржинської /1882-1891/ /Супруненко, 1991, с. 69-71/. Він оглянув пам'ятки околиць Хоролу, в т. ч. й згадані кургани, здійснив перші збори стародавніх знахідок, але розпочати розкопок не встиг, бо 1872 р. був переведений до Лубен - у Лубенську чоловічу гімназію Федір Камінський... 1992, с. 7/. Саме з появою Ф. Камінського слід пов'язувати пробудження інтересу до старожитностей серед мешканців міста, де вже на той час діяло кілька торговців старовиною /там само, с. 170/. До наведеного вище слід додати, що перша з описаних груп курганів - в урочищі Могильному - збереглася до нашого часу. Її опис наводиться в одному з наступних розділів видання /див. с. 40-41/.

Зв'язки Ф. Камінського з Хоролом продовжувалися до кінця його життя, тому до Лубенського музею надходили і деякі археологічні знахідки, виявлені на території міста та повіту - бронзові накінечники стилі скіфської доби /Супруненко, 1990, с. 104/, працеві камені тощо.

На початку ХХ ст. пам'ятки археології Хорольщини опиняються у полі зору місцевого статистика і краєзнавця Т. Вридун. Деякі кургани та майдани повіту були описані ним у роботі "Місто Хорол та його повіт" /Вридун, 1933/.

На початку ХХ ст. полтавський історик, статистик та краєзнавець Л. Падалка за даними анкетування публікує відомості про пам'ятки археології міста, зазначаючи наявність на його території та в окрузі 9 курганів - поодинокого та трьох груп у складі 5, 2 і 2 насипів /Падалка, 1914, с. 167/. Він же підтримує точку зору попередніх дослідників про належність городища ур. Городище в центрі Хоролу до числа літописних населених пунктів /там само, с. 176/.

Відомий історик та археолог В. Ляскоронський ^{вважав} Хорол літописним містом, а долину р. Хоролу "сильно заселеною" /Ляскоронський, 1903, с. 164/, тому відвідав околиці влітку 1907 р. під час своєї розвідки в Дніпровському Лівобережжі /Ляскоронський, 1911, с. 3/. Він оглянув групу курганів в ур. Могильному, помітив два кургани в Залр'ї /там само, с. 58/.

Наступний етап знайомства з місцевою старовиною припадає на 1917 р., коли в Хоролі працював широко знаний на Україні і в Росії краєзнавець та літературознавець В. Бірюков, за освітою археолог. Ним було засновано Хорольський музей та виставку місцевої старовини /Бірюков, 1917/. Були на останній і зразки стародавнього череп'я, кремені, виробу з каменю тощо. Відвідавши Хорол 1917 р., український археолог, мистецтвознавець та пам'яткоохоронець В. Щербаківський зазначав перспек

тивність даного мікрорегіону для вивчення стародавньої історії краю, виступивши з циклом лекцій для місцевого вчителства /Биржков, 1917а, 56с./ Це, до певної міри, сприяло поповненню музейної збірки. Але з 1920-х рр. інтерес до вивчення минулого рідного краю в місті вичухає.

У повоєнний час археологи вряди-годи з'являлися в Хоролі. Але відомі фахівці І. Ляпушкін, Б. Махно, В. Непріна, констатуючи наявність знахідок XVII-XVIII ст., зверталися до обстежень пам'яток в ін. районах. Тому у підсумковому науковому виданні про археологічні дослідження на Полтавщині за останні три чверті ХХ ст. відомий музейник Г. Сидоренко не вказує жодного пункту на території міста /Сидоренко, Махно, Телегін, 1982, с. 87-88/. Не з'явилось їх і під час досить детальних розвідок на території Хорольського району, проведених Л. Луговою 1986 р., коли на Хорольщині було картографовано 196 курганів та майданів /Мельникова, 1992, с. 137/.

Восени 1993 р. київський археолог П. Горішний, оглянувши територію ур. Городище, локалізував місцезнаходження Хорольської фортеці XVII-XVIII ст. /Горішний, 1993, с. 1-3/, поставив питання про необхідність проведення охоронних археологічних досліджень на Хорольському городищі /Кожевнікова, 1993, с. 2/. В ключі майбутніх досліджень попередню розвідку пам'яток археології на території міста виконком Хорольської районної Ради доручив провести науковцям Полтавського обласного Центру охорони та досліджень пам'яток археології. Саме її результати і наведені у пропонуваному виданні /Супруненко, Гавриленко та ін., 1994/.

Література

- Б и р ж к о в В. П. Виставка древностей и украинского народного творчества в г. Хороле, Полтавской губ. с 3 по 9 апреля 1917 г. - Хорол, 1917. - 12с.
- Б и р ж к о в В. П. Организация Народного Научного Музея в г. Хороле, Полт. губ. - Хорол, 1917б. - 17с.
- Б и р ж к о в В. П. В. М. Щербаковский и его лекции по археологии на курсах украинсведения в городе Хороле, Полтав. губ. /Іюль 1917г./ - Хорол, 1917а. - 56с.
- Б о п л а н Г. Л. де. Опис України. - К.: Наук. думка, 1990. - Карта.
- Б р и д у н Т. С. Місто Хорол та його повіт: Рукопис. // ВР ЦНБ НАНУ ім. В. І. Вернадського. - К., 1933.
- Г о р і ш н и й П. А. Довідка про археологічну розвідку в м. Хоролі, Полтавської області. 1993р. // НА Центру охор. та досл. п-к археол. - Ф. е., спр. 49. - 3+3 с.
- К н и г а Большому Чертежу. /Под ред. Сербиной К. Н. - М., Л.: Изд-во АН СССР, 1950. - 210с. Продовження на с. 55.

ДО ІСТОРИЧНОЇ ТОПОГРАФІЇ МІСТА ХОРОЛУ

Місто Хорол, районний центр Полтавської області, розташований на плато правого корінного берега однойменної ріки та в межиріччі цієї ріки й її правобережної притоки - р.Лагодинки /мал.6/ під $49^{\circ}47'$ північної широти і $50^{\circ}57'$ східної довготи /Семенов, 1883, с.527/. Сто років тому ріка Хорол протікала попід самим містом, омивавчи його зі сходу і півдня. Вона була повноводною, бо жила численними притоками, джерелами, дощовими та сніговими водами. На сьогодні деякі притоки Хоролу припинили своє існування взагалі, інші - заболочені, пересохлі, перегорожені дамбами. За легендами, русло Хоролу було штучно змінене і зараз ріка протікає південніше міста, через сусіднє село Вишняки.

Кілька тисячоліть тому з півдня до Хоролу прилягали степові ділянки з тінистими дібровами, котрі зараз заселені й освоєні. З півночі та заходу місто обмежувалося крутими ярами, в яких текли струмки, що впадали в Хорол.

Згідно "Описам Київського намісництва /1775-1786 рр./" /Геогр. описи..., 1989/, місто розділялося за кутками /урочищами/ чи вулицями з назвами: Красна гора /гірка/, Кобежча, Заставоч"я Лука і Зубанівка /Семенов, 1883/, котрі по мірі розростання населеного пункту стали його передмістями. До передмість пізніше увійшли також кутки Лабівка, Чигринівка, Берез, Самойлівка, Степанівка, Теренчине, Шимківка /Семенов, 1883/.

Топографія розташування Хоролу, з точки зору заселення й оборони, традиційно вигідна. Тому ці місця були заселені ще в II-I тис. до н.е. Особливу увагу привертають історичні райони міста, де, на наш погляд, існували довготривалі традиції заселення і починало зароджуватися місто. Це Красна гірка /гора/ та урочище Городище у центрі Хоролу.

Красна гірка /сучасний куток Заяр"я/ - це найвище і найкрасивіше місце Хоролу, його ландшафтна домінанта. Краєвид, який відкривається з Красною гіркою на Хорол та його околиці настільки чудовий, що це місце на сьогодні заслужено може стати зоною відпочинку хорольчан та оглядовим майданчиком для туристів.

На думку Т.Бридуна, "назва "гірки" дає привід гадати, що Хорол існував ще в язичкий період нашої історії, коли Красна гора була для мешканців місцем весілля й охвірування" /Бридун, 1933/. За словом В.Даль топонім Красна гірка означає як красиву чи прекрасну місцевість, так і місце, де в фомину неділю поминають батьків /Даль, 1989, с.187/.

Стрімкий мис Красної гірки привертає увагу ще й тим, що біля її підніжжя знаходяться джерела з чистою цілішою водою. Так, у деяких працях наше місто значиться як : "Хорол. Узездный город при р.Хорол и роднике Зубановском" /Городские поселения.., 1864, с.192/. Зубанівське джерело має історичну популярність. Відомий полтавський історик М.Арандаренко пише: "В Хороле замечателен источник ключевой воды, вытекающий из горы в полуденной части города, называемый Зубановская Криница. Вода в этом источнике чрезвычайно чистая, без примеси посторонних веществ, легкая и здоровая. Граждане города заботятся о содержании этого источника, который может похвастаться наилучшим в губернии" /Арандаренко, 1852, ч. III, с. 238/. Прикро, що Зубанівська криниця припинила своє існування, так як у 1954 р. на її місці була збудована водонасосна станція, де до цілішої води почали підмішувати солону артезіанську.

Значна висота Красної гірки /понад 38 м/, можливість панорамного обзору, стрімкі схили, обмежені ярами, наявність глинищ та джерел води, - все це свідчить на користь припущення, що саме звідси починалося освоєння міської території у скіфський та давньоруський час.

Другою історично важливою зоною Хоролу є урочище Городище, яке знаходиться на східному краю плато - мисі корінного берега між старицею р.Хорола та його притокою - р.Лагодинкою /мал.6/. Саме тут у XVII-XVIII ст. знаходилася Хорольська фортеця.

Численні археологічні знахідки на території городища фрагментів кружального посуду з чудовою орнаментикою, різноманітних за своїм художнім виконанням кахлів, козацьких лядок, гутного скла, побутових виробів із заліза та кістки - все це знайомить нас з цікавим, малодослідженим світом матеріальної культури Хорольщини XVII-XVIII ст. Тут же виявлені окремі знахідки кераміки ранньоскіфської доби /VII-VI ст. до н.е./, черняхівської культури /III-IV ст./ та киево-руського часу /XII-XIII ст./. Все це дає підставу стверджувати про надзвичайну давність заселення Хоролу. На жаль, культурний шар городища досить сильно пошкоджений спорудами харчосмакової фабрики "Нектар" та приватною забудовою.

Залучення археологічних методів дослідження відкриває нові перспективи для подальшого вивчення та поглиблення стародавньої історії Хоролу.

Література

А р а н д а р е н к о Н. Записки о Полтавской губернии. - Полтава, 1852. - ч. III.

Б р и д у н Т.С. Місто Хорол та його повіт: Рукопис. // ВР ЦНБ НАНУ ім. В.І.Вернадського. - К., 1933.

- Географічні описи Києва та Київського намісництва /1775-1786 рр./.- К.:Наук.думка,1989.
- Городские поселения в Российской империи.-СПб.,1864.-Т.IV.
- Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка.-М.: Рус.язк,1989.-Т.2.
- Географо-статистический словарь Российской империи./Сост. Семенов В.П.-СПб.,1883.-Т.5.

Умовні позначення на схемах та планах пам'яток

насипи щосе

болотяна рослинність

дороги та вулиці

відслонення, урвища

прорізи для доріг

яри, кар'єри

лісосмуги та польові дороги

ріки та струмки

лісосмуги

кладовища

садики

будинки

ліси листяні

межі ділянок, садиб

луки

кургани

болота

напівзруйновані
кургани

На схемах та планах перетин горизонталей - 1 м.

З ІСТОРІЇ ХОРОЛУ XI - XIII ст.

Освоєння території сучасного міста Хоролу людиною відбулося ще у бронзовому віці. За доби раннього заліза - у скіфський час /VII-III ст. до н.е./ - на території міста вже існували довготривалі поселення землеробів.

Історія сучасного міста починається у киево-руський час. Якщо для X-XI ст. сусіднє Посулля було межею володінь руських князів, то з XII ст. ситуація дещо змінюється. За глибоко ешелонованим Посульським кордоном з'являються цілі низки поселень - по рр. Хоролу, Пелу та Ворсклі. Давньоруське населення проникає у Дикий Степ, освоюючи порубіжжя з Половецькою землею.

Більшість киево-руських городищ та селищ межиріччя Сули і Ворскли виникало на торованих торгових шляхах, край зручних бродів через ріки. Таким поселенням у XII-XIII ст., напевне, і був Хорол, що існував на відстані одностороннього кінного переходу від Лубен, на твердому броді, оточений заболоченими заплавами Хоролу та Лагодинки в ур. Городище. Про характер поселення поки-що твердити передчасно. Але у будь-якому випадку /чи це було селище, чи невелике городище/ археологічні знахідки свідчать про його існування.

Історичні події, які відбувалися на Хорольщині у XI-XIII ст., знайшли своє відображення в Іпатівському літописі. Тут ми знаходимо першу згадку про Хорол, що стало основою для датування міста¹.

І. Загальновідомо, що датою заснування міста вважають першу письмову згадку про нього в літописах чи інших документальних джерелах. В енциклопедичних довідниках /Полтавщина, 1992, с. 949/ цією датою для Хоролу вказано 1083 рік.

Але більшість істориків вважає приведену дату сумнівною. Так, на думку відомого російського історика М. Карамзіна, у Іпатівському літописі мова йде про "местность реки Хорола, а может и города" /Карамзин, т. II, прим. 146/. Перекладач Іпатівського літопису Л. Махновець вже не має сумнівів і в тексті літопису уточнює, що мова йде саме про р. Хорол /Літопис Руський, 1989/. Наприклад: "У тїм же році гонили ми вслїд за половцями за ріку Хорол, які /город/ Горошин узяти /там само, с. 459/; "Наші ж стали сікти їх, а других руками хатати і гнати їх до ріки Хорола" /там само, с. 161/; "В суботу вони /палі/ пішли і були на ріці Хоролі" /там само, с. 166/; "...Коли /Кончак/ прийшов, то став він на ріці Хоролі..." /там само, с. 335/.

Такі уточнення перекладача можна вважати за його особисту версію. Сумніви щодо датування літописних міст, як правило, спостерігаються у тих випадках, коли місто має одну назву, а річку. Прикладом може бути місто Лубни на річці Луб'яніці або місто Ромни на річці Ромни. Суб'єктивність трактування Л. Махновцем місцевості Хоролу можна підтвердити. У "Хроніці Польській, Литовській, Жмудській і всієї Русі" ми знаходимо описи подій 1107 р. біля сучасного м. Лубни. А саме: "...Потім полявці, бажаючи відомстити за свої поразки, на чолі з ханом Боніаком і Саржаном із великою кількістю загонів прийшли на Русь та розташувалися табором біля ріки Лубни" /Стрийковський, 1990, с. 1104/.

Так, у 1083 р. Володимир Мономах відбив половців від Горошина і прогнав їх до Хорола /Літопис Руський, 1989, с. 459/. Літопис повідомляє, що у 1111 р. князі Святополк, Володимир, Мстислав, Давид та інші рушили на половців і на Хоролі покидали сани /там само, с. 166/. Під 1185 р. біля Хоролу був розбитий половецький хан Кончак князями Святославом та Рюриком /там само, с. 335/. А в 1213 р. князь Володимир Всеволодович гнав половців від Переяслава до Хоролу і під час переправи був ними розбитий і взятий у полон /Хвиль, Зима, 1969, с. 8/.

Після Батиевої навали землі Хорольщини запустилися. Лише маленькі селища населення XIII-XV ст. ховалися серед болотистих заплавл Сули та Хоролу. З кінця XVI ст., коли територія міста входила до складу Речі Посполитої, проходить черговий етап заселення земель по р. Хоролу вихідцями з Правобережжя та Півночі України.

На початку XVII ст. Хорол належав князям Вишневецьким, адміністративно відносився до округи Лубенського замку, і вважався на той час значним населеним пунктом /Лазаревський, 1896, с. 26/. З тарифу податної податі за 1631 р. відомо, що в Хоролі вже було 43 будинки, з яких 8 базарних, 15 вуличних, 8 на передмістях і 12 халуп. За цим же документом можна встановити, що по кількості будинків Хорол у той час займав шосте місце між навколишніми заселеними місцевостями, поступаючись лише Лубнам /153 будинки/, Луком"ю /104/, Барисевці /90/, Борисполь /70/ та своєму сусіду Миргороду /60/. /Вридун, 1933/. За інвентарем С. Вишневецького 1647 р. в його володінні значився і Хорол з 1297 господарями /Бодяньський, 1865/. /Рахунок тоді вівся не по кількості дуп, а подимно, подвірно, тобто за кількість хат/.

За Богдана Хмельницького, з 1648 р. Хорол стає сотенним містечком Миргородського полку і такий статус має аж до знищення Гетьманства Катериною II /Костомагов, 1857, с. 543/.

Історія Хорольщини, як і всієї України часу пізнього середньовіччя, була тісно пов'язана з визвольною боротьбою козацтва проти кримських татар, шляхетської Польщі, пізніше - шведських інтервентів. У ці часи Хорол завжди був укріпленим містом, що вже зазначене на мапі французького інженера Гійома Левассера де Боплана /Боплан, 1990/. Згідно з планом Боплана /Цапенко, 1967, с. 27/, Хорольська фортеця мала форму замкнутого багатокутника, дещо видовженого з північно-

Ці ж самі події в Іпатієвському списку в перекладі Л. Махновця подаються так: "У тім же році прийшов Боняк, і Шарукань Старий, і інших князів багато, і стали вони навколо /города/ Лубне".

Наведені приклади свідчать, що літописи, у даному випадку, не дають нам фактичних підтверджень чи спростувань існування міста Хоролу у XI-XIII ст.

го заходу на південний схід.Складовими частинами її фортифікації були високі земляні вали,по гребеню яких стояв палисад /частокіл/, і глибокі рови.На зламах зовнішньої оборонної лінії знаходилися шість бастіонів - фортечних споруд п'ятикутної форми,що склалися з подвійних валів,де розміщувалася артилерія.Хорольська фортеця мала цитадель чотирикутної форми - внутрішній укріплення пункт захисників міста на випадок прориву ворога крізь зовнішню захисну огорожу.Вона знаходилася на східному виступі майданчика фортеці в ур.Городище, була також обведена валами,палисадом і ровами. Довжина захисної огорожі цитаделі складала до 600 м. Її підсилювали чотири кутові бастіони.У східній частині, вірогідно, був розташований головний в'їзд до фортеці.Напроти нього знаходився міст через ріку Хорол. Загальна довжина фортифікаційних споруд Хоролу дорівнювала близько 4500 м.

На території фортеці існувала розгалужена сітка підземних комунікацій - ходів,льохів,схованок .Рештки ходів існують і на сьогодні,нагадуючи про себе періодичними провалами в історичній частині міста.За кількома з них можна простежити форму цих споруд. Аркове склепіння ходів здійснювалося на 1,6-1,8 м при ширині до 2,6 м. Ходи,як і льохи, викопувалися у товщі материкових суглинків на глибині 5-6 м, вали до стрімких схилів долини Хоролу та Лагодинки.

До речі, відомий історик та археолог В.Ляскоронський вважав,що більшість замків чи фортець, зображених у Боплана, розташовано на давньоруських городищах /Ляскоронский,1897/.

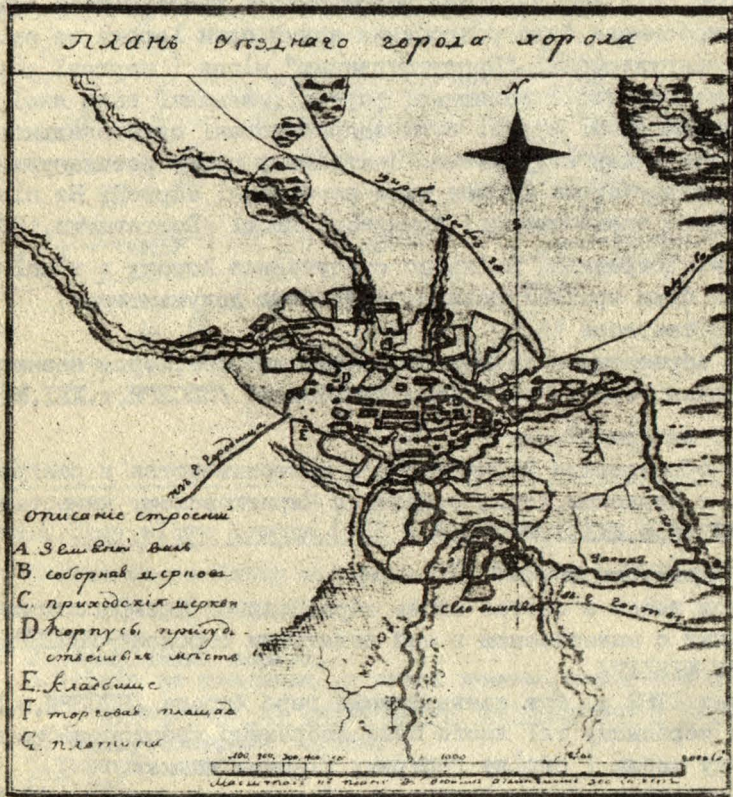
За царювання Анни Іоаннівни, у 1731 р. розпочинається будівництво Української оборонної лінії,яка була призначена для захисту південних провінцій від кримських татар /Бодянский,1865,с.49/.Оскільки Українська лінія проходила через південно-східну частину Полтавщини і знаходилася на значній відстані від Хоролу, значення Хорольської фортеці зменшується і вона в кінці XVIII ст. занепадає.

На плані Хорола за 1787 р. ми ще бачимо земляний вал,що оточує міську фортецю,розташовану на мису при впадінні в р.Хорол притоки Лагодинки /Геогр.описи...,1989/ /мал.1/.Хрестиками показані собор, три парафіяльні церкви та одну на міському кладовищі.Позначені дороги на Говтву,Городище,Лубни і в хутори,а також планування: на центральному мису - порядкове, близьке до регулярного, навколо - радіальне.На плані показано також торгову площу в межах фортеці та "присутственне" місце на захід від неї /Полтавщина,с.952/.

На плані Хорола 1802 р.,що відобразив стан міста на кінець XVIII ст., планування і трасування укріплень показано докладніше.Земляний вал мав шість брам.Головна вулиця проходила вздовж вододілу центрального мису.З обох сторін від цієї вулиці стояли торгові ряди.Тут

Мал. I. План міста Хоролу. 1787 р./за Історичним та географічним описом Київського намісництва /.

же знаходився дерев'яний собор, трохи на схід - мурована парафіяльна церква. З окремих споруд на плані відзначені чотири корпуси "присутственных" місць, кілька притулків, парафіяльні церкви у передмістях, кузні на березі ріки при Полтавській дорозі. Через заплаву Хоролу прокладені дві довгі греблі. Невеличкими греблями був перегачений у чотирьох місцях і струмок Лагодинка. Позначено також шляхи на Лубни, Полтаву та Кременчук. /Мал. 2/.

У 1805 р. під керівництвом полтавського губерньського архітектора М. Авросимова було розроблено новий план Хорола на засадах класичної регулярності. "Присутственные" місця і торгові ради проектувалися на території колишньої фортеці, земляні вали якої підлягали знесенню. Нові вулиці були запроєктовані ортогональною мережею з прямокутними кварталами. Центральну площу розпланували у північній частині фортеці. Вона мала ромбовидні обриси. На південній околиці міста визначено дві ярмаркові площі /Полтавщина, 1992, с. 952/.

Всі адміністративні зміни, що стосувалися Хоролу в кінці XVIII ст., можуть бути проілюстровані наступними документами:

1. "1789 сентября 16.

При образовании Киевского наместничества, Хорол назначен уездным городом сего наместничества" /ПСЗРИ, т. XXI, №15229/.

2. "1795 января 27.

При образовании Вознесенского наместничества и разграничения его с Киевским, Хорол отделен к Черниговскому наместничеству" /ПСЗРИ, т. XXIII, №17300/.

3. "1797 августа 29.

Хорол вошел в состав вновь образованной Малороссийской губернии с назначением в ней поветовым городом" /ПСЗРИ, т. XXIV, №18117/.

4 червня 1782 р. був затверджений герб Хорола /ПСЗРИ, т. XXI, №15422/, на червоному тлі якого було зображено хрестоподібно покладені золоту шаблю і стрілу гострими кінцями донизу.

Адміністративне перепорядкування Хорола завершило події XVIII ст. і відкрило нову сторінку історичного розвитку міста.

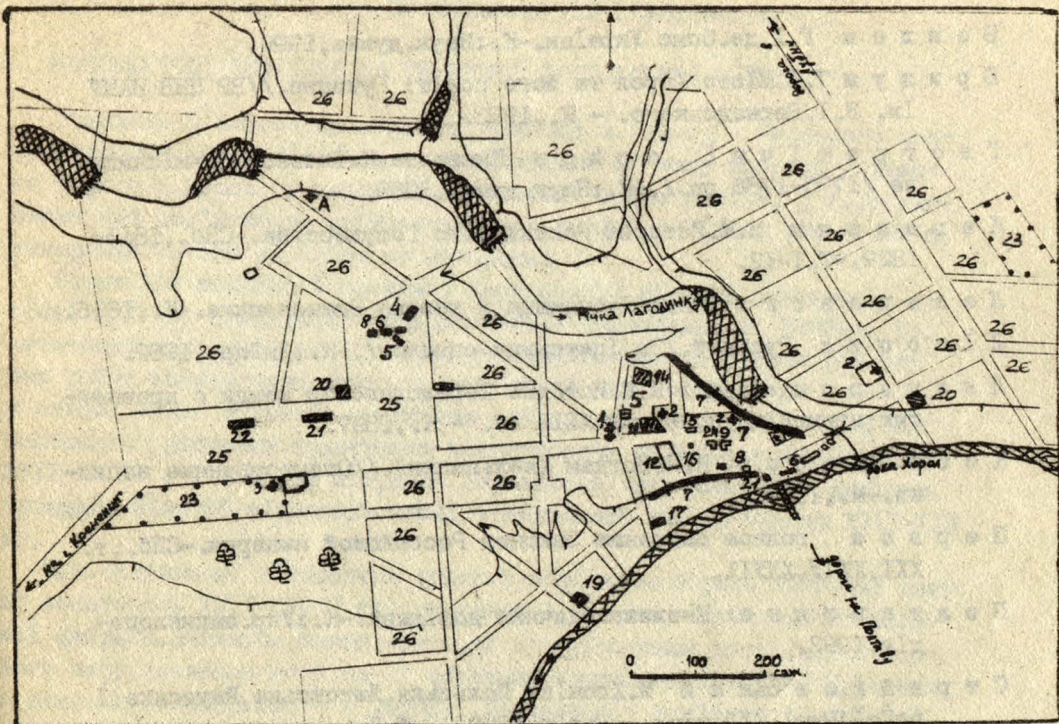
Звичайно, історія Хоролу періоду XI-XVIII ст. не вичерпується наведеними фактами та описаними подіями. Вона значно багатша і потребує подальшого вивчення і дослідження.

Література

Б о д я н с к и й П. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. - Полтава, 1865.

Мал.2. План міста Хорола. 1803 р. ЛЦДІА Росії, ф. 1293, оп. 165, стр. 366/.

Пояснення до Плану м.Хорола, 16 березня, 1803 р.

Існуючі споруди

1. Собори.
2. Парафіяльні церкви.
3. Церква на кладовищі, а також домова, позначена літеров "А".

Призначені до знищення та спорудження в ін. місцях

4. "Присутственние" місця.
5. Торгові лавки.
6. Кузні.
7. Земляний фортечний вал.

Заплановані до спорудження

8. Чотири корпуси для "присутствєнных" місць.
9. Торгові лавки.
10. Поштовий кінний двір.
11. Народне училище.
12. Будинок городничого.
13. Лікарня.
14. В'язниця.
15. Міський "питейний" двір.
16. Будинок "мір та вагів".
17. Лазня.
18. М'ясні лавки.
19. Скотобійня.
20. "Съезжие" двори.
21. Кузні.
22. Дігтярні.
23. Кладовище.
24. Торгова площа.
25. Ярмаркова площа.
26. Квартали житлової забудови.

- Б о п л а н Г.Л. де. Опис України. - К.: Наук. думка, 1990.
- Б р и д у н Т.С. Місто Хорол та його повіт: Рукопис. // ВР ЦНБ НАНУ ім. В.І. Вернадського. - К., 1933.
- Г е о г р а ф і ч н і о п и с и Києва та Київського намісництва /1775-1786 рр./ - К.: Наук. думка, 1989.
- К а р а м з и н Н.М. История Российского Государства. - СПб., 1816-1829. - Т. I-12.
- Л а з а р е в с к и й В.А. Лубенщина и князья Вишневецкие. - К., 1896.
- Л і т о п и с Руський. /За Іпатським списком/. - К.: Дніпро, 1989.
- Л я с к о р о н с к и й В.Г. История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII ст. - К., 1897.
- К о с т о м а р о в Н.И. Богдан Хмельницкий. // Отечественные записки. - М., 1857.
- П е р в о е полное собрание Законов Российской империи. - СПб., т. XXI, XXIV, XXVII.
- П о л т а в щ и н а: Енциклопедичний довідник. - К.: Укр. енциклопедія, 1992.
- С т р и я к о в с ь к и й М. Хроніка Польська, Литовська, Жмудська і всієї Русі. // Дзвін. - Львів, 1990. - № 3.
- Х в и л ь М.М., З и м а П.П. Хорол: Путівник. - Харків: Прапор, 1969.
- Ц а п е н к о М. Архитектура Левобережной Украины XVII-XVIII веков. М.: Стройиздат, 1967.

АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ ХОРОЛЬСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Городище пізньосередньовічної фортеці м.Хоролу - сотенного центра гетьманського Лівобережжя знаходиться на мису правого корінного берега р.Хорол, у центральній частині міста /мал.6, 5/. Забудований мис пам'ятки, що здіймається над заплавою більше ніж на 30 м, утворений течією рр.Хорол та Лагодинка.

Територія колишньої цитаделі Хорольської фортеці забудована у кінці XIX ст. спорудами млина, житловими будинками; у 1970-ті рр. остаточно заповнена виробничими та складськими спорудами. Під час цих робіт котлованами виявився культурний шар товщиною до 1,6-2 м, у основі якого залягали матеріали скіфського часу та XII-XIII ст. Особливих руйнувань культурним нашаруванням вказаного періоду та XVII-XVIII ст. завдала добудова Хорольської харчосмакової фабрики, знищивши біля 60 відсотків площі історичного центру Хоролу XVII-XVIII ст.

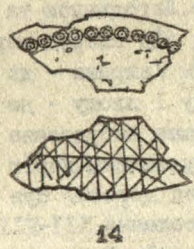
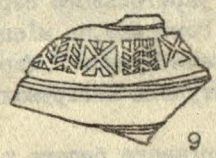
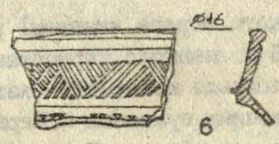
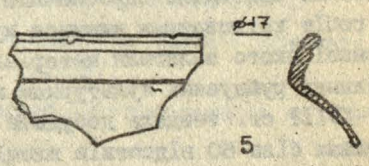
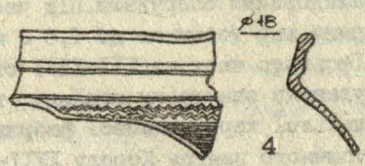
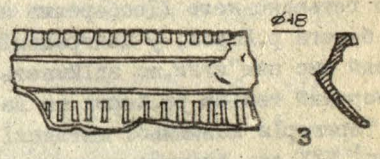
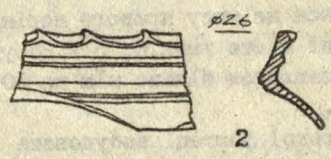
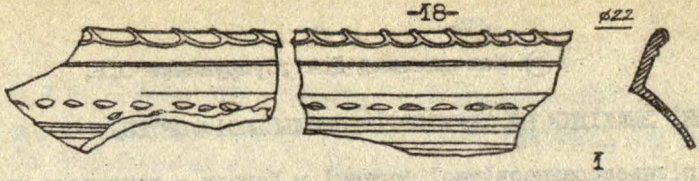
При обстеженні відслонень правого корінного берега виявлені рештки нашарувань XVII-XVIII ст. товщиною 1-1,6 м навколо харчосмакової фабрики. Загальна площа плато, де зустрічаються матеріали вказаного часу, складає до 5 га і обмежена сучасними вулицями К.Маркса з півночі, Радянської - з заходу, Береговою - з півдня. Найкращої збереженості культурні нашарування доби пізнього українського середньовіччя виявлені у північно-східній частині ур.Городище, на місці кварталу з приватною забудовою, обмеженого відрізками вулиць К.Маркса, Леніна та долиною р.Лагодинки. Потужність культурних нашарувань XVII-XVIII ст. тут досягає 1,5 - 2 м.

Привертає увагу відділений шосе мис правого корінного берега р.Хоролу, що омивається з двох сторін р.Лагодинкою та старцем Хоролу на в'їзді до міста, на північний схід від споруд харчосмакової фабрики. Мис з'єднаний вузьким перешийком /ширина - до 12 м/ з масивом плато, має майже круглу в плані форму і плоду - до 0,4 га. Висота мису - 32 м над рівнем заплави. Поверхня забудована ще в кінці XIX ст. Можливо, саме цей мис над розгалуженням доріг /сучасне шосе на с.Вишняки, колишня стара Полтавська дорога/ був обраний за місце заснування давньоруського першопоселення XII-XIII ст. На час обстеження, з-за городніх насаджень, матеріалів, старших XVII ст. на підвищенні знайдено не було.

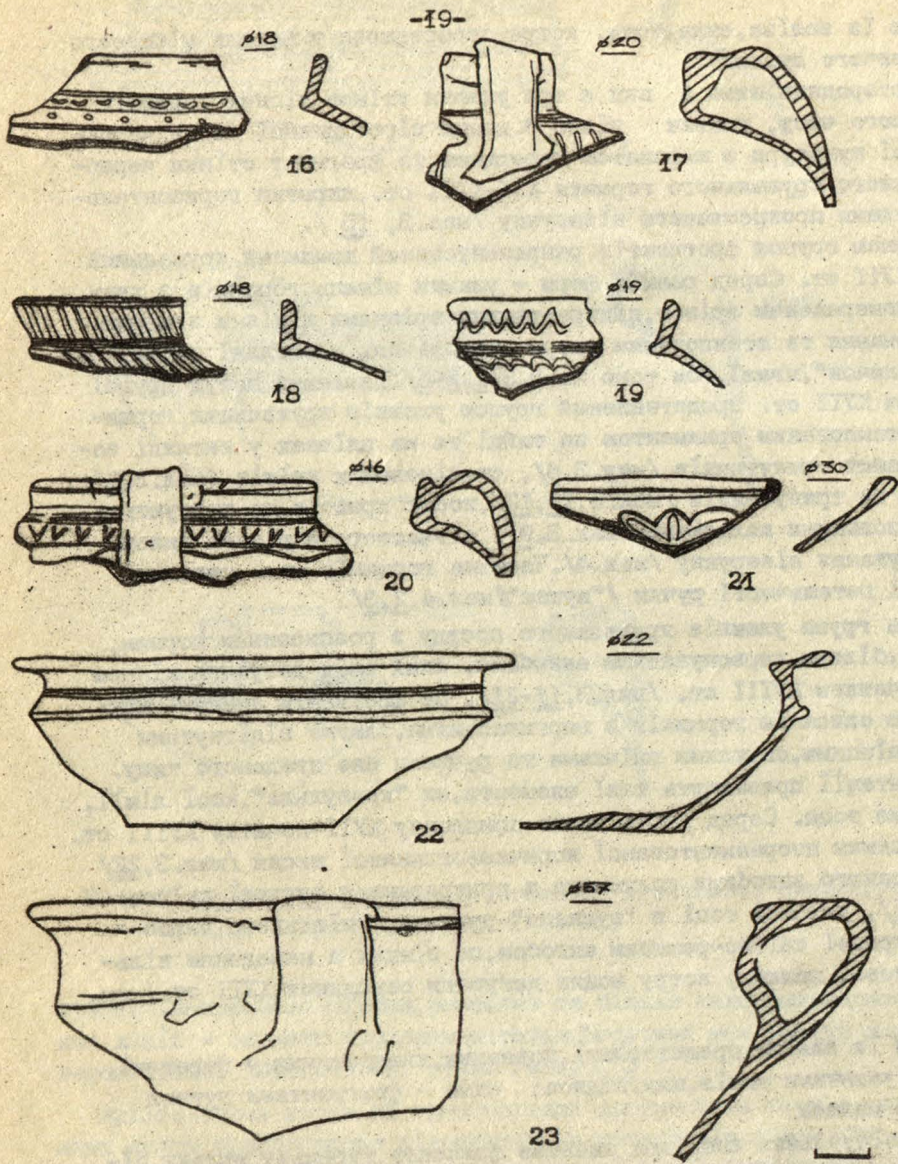
Хорольськими краєзнавцями О.М.Кожевіковом та В.А.Козловим у котлованах будівель, відслоненнях та на городах /переважно на території харчосмакової фабрики/ зібрана значна колекція знахідок кераміки,

Мал. 3. Знахідки в ур. Городище, на території Хорольської фортеці.
 1-12, 15, 16-23 - кераміка, 13 - раковина, 14 - кістка.

виробів із заліза, скла тощо, котра зосереджена у фондах місцевого краєзнавчого музею.

Найстародавнішими з них є три уламки стінок ліпних горщиків скіфського часу, уламки вінець й денця сіроглиняної миски черняхівської культури з шерхатом поверхнею та фрагмент стінки червоноглиняного кружального горщика XII-XIII ст., вкритий горизонтальними рядами прокресленого візерунку /мал.3, 15 /.

Значнов групов фрагментів репрезентований димлений кружальний посуд XVII ст. Серед ранніх форм - уламки вінець горщиків з хвилясто помереженим зрізом, підкресленими зрізними лініями згинами профілювання та штапованим узором на плічках у вигляді вертикальних "паличок", хвилі, ком тощо /мал.3, 1, 2-5/. Димлений посуд другої половини XVII ст. представлений групою уламків кружальних горщиків з штапованим орнаментом по шийці та на плічках у вигляді заштрихованих трикутників /мал.3, 6/, стилізованих квітів /мал.3, 8/, зигзагу та трикутників /мал.3, 10, 12/, косих хрестів, що чергуються з стилізованими колосками /мал.3, 9/, сітчастого з різним типом розчленування візерунку /мал.4/. Частина горщиків мала невеликі сплюснені петельчасті ручки /"вушка" /мал.4, 2, 3 /.

Цікава група уламків кружального посуду з розписаними чорним, рожевими, білими, червонуватими ангобами, який слід датувати кінцем XVII- початком XVIII ст. /мал.3, 16-21/. Це фрагменти аналогічних за формою описаним горщиків з вертикальними, злегка відігнутими назовні віньцями, опуклими плічками та ручками вже згаданого типу. В орнаментатії преважують такі елементи, як "кривулька", косі лінії, цятки, коми тощо. Серед керамічного комплексу XVII-початку XVIII ст. наявні уламки неорнаментованої коричневоглиняної миски /мал.3, 22 / та розписаного ангобами полумиска з прикрасами у вигляді квіток /мал.3, 21 /, великої таці з "вушками"-ручками київського виробництва, вкритої світло-рожевим ангобом, по віньцях з наведеним кільцем салатової поливи, котру можна датувати серединою XVII ст. /мал.3, 23 /.

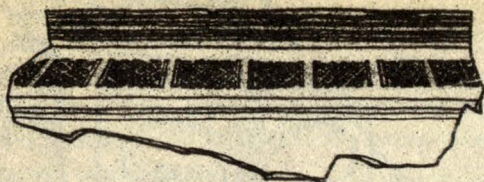
Вироби із заліза представлені кованими, квадратними у перетині, пивками, уламками ножів, шил, підков; скло - фрагментами гутних штофів та пляшок.

З індивідуальних знахідок назвемо фаянсову турецьку должку білого кольору /мал.3, 13 / та уламок покривки кістяної порошоківниці, прикрашений прокресленим "циркульним" орнаментом на зовнішній поверхні та сітков неглибоких нарізів - на внутрішній /мал.3, 14 /.

Звертає на себе увагу уламок нижньої частини кружального глека кінця XVII ст., орнаментований по корпусу пасмом візерунку з "к"

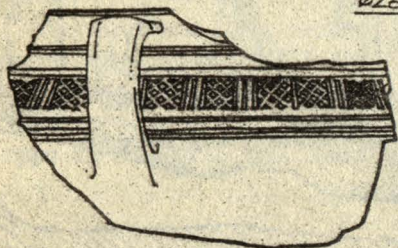

410

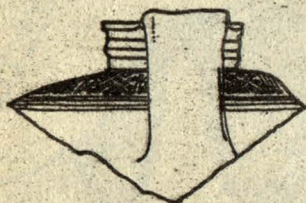
1

426

2

422

3

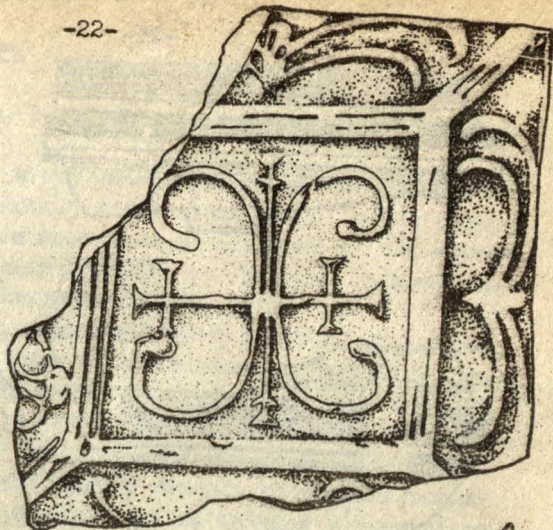
Мал. 4. Хорол, м., ур. Городище. Фрагменти кружалного димленого посуду другої половини XVII ст.

вувьки", нанесеного сірими, рожевими та білими ангобами, горизонтальних ліній - вкритих червоним ангобом. Посудина має рештки високої вертикальної петельчастої ручки / мал. 5, 3 /.

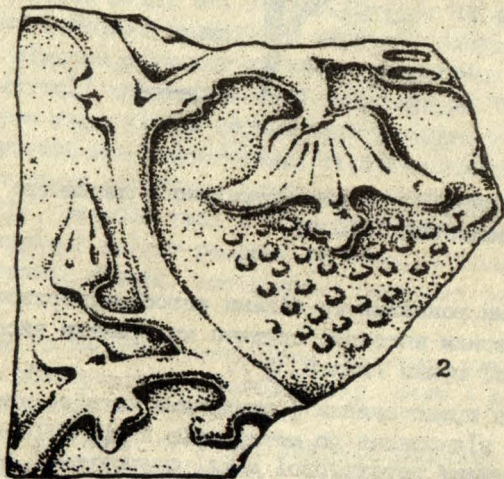
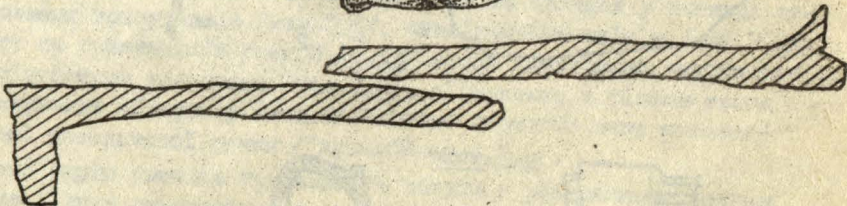
Архітектурна кераміка представлена фрагментами кахлів, два з яких мають безпосереднє відношення до матеріалів кінця XVII - початку XVIII ст. Це фрагмент теракотової кахлі прямокутної форми зі стилізованою бароковою монограмою Христа у вигляді квітки у прямокутному рельєфному картуші та "ововидним" рослинним облямуванням навкруги / мал. 5, 1 /, та уламок емальованої кахлі із зобра-

I

2

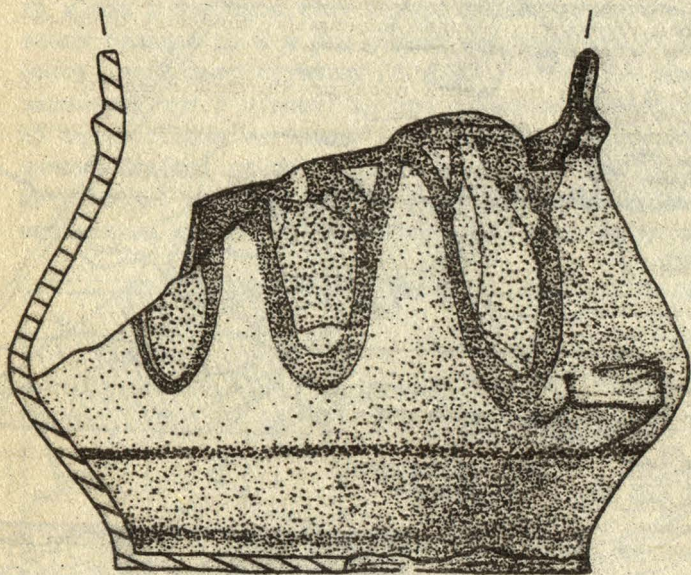

леним грона винограду, вкритий поливою блакитного /гло/, зеленого, жовтого і коричневого кольорів /мал.5, 2 /, напевне, білоруського походження.

Виразна колекція високохудожніх кахлів, представлена уламками виробів XVIII - початку XIX ст., зібрана О.М.Кожевніковою на території м.Хоролу, вимагає окремої публікації.

Таким чином, на території ур.Городище частково збережені культурні нашарування XVII-XVIII ст., що можуть бути об'єктом археологічного вивчення. В них епізодично зустрічаються, певно, у перевідкладеному стані, знахідки скіфського часу, черняхівської культури та XII-XIII ст. Саме з ур.Городище слід пов'язувати виник-

3

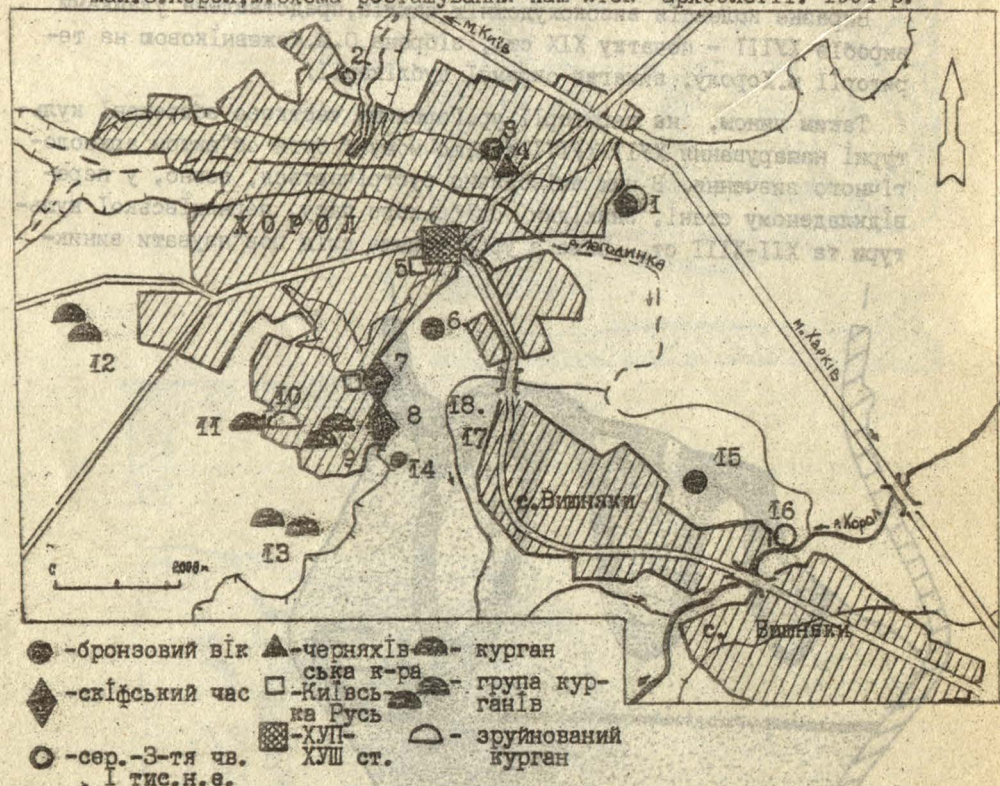
Мал.5. Хорол, м., ур.Городище. Фрагменти кахлів та посуду XVII-XVIII ст.

нення киево-руського поселення /городища-?/ у Хоролі. Його дослідження, як і вивчення пам'яток округи давньоруського Хоролу, ще попереду.

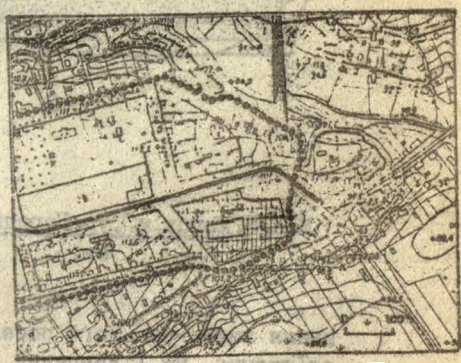

Мал. 6. Хорол, м. Схема розташування пам'яток археології. 1994 р.

Хорол, м. Урочище Городище. План.

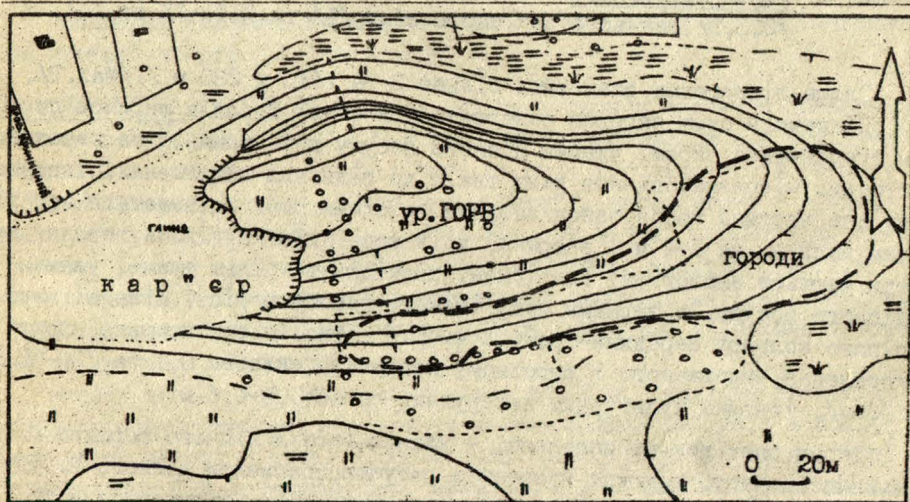

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА

Територія Хоролу виявилася ~~прізначено~~ багатом на пам'ятки археології. Тут розташовано більше 10 різноманітних об'єктів, що репрезентують різні етапи освоєння міської території від доби бронзового віку до пізнього українського середньовіччя. Наведений нижче перелік подається, як прийнято, за течією правобережної притоки р. Псел - р. Хоролу.

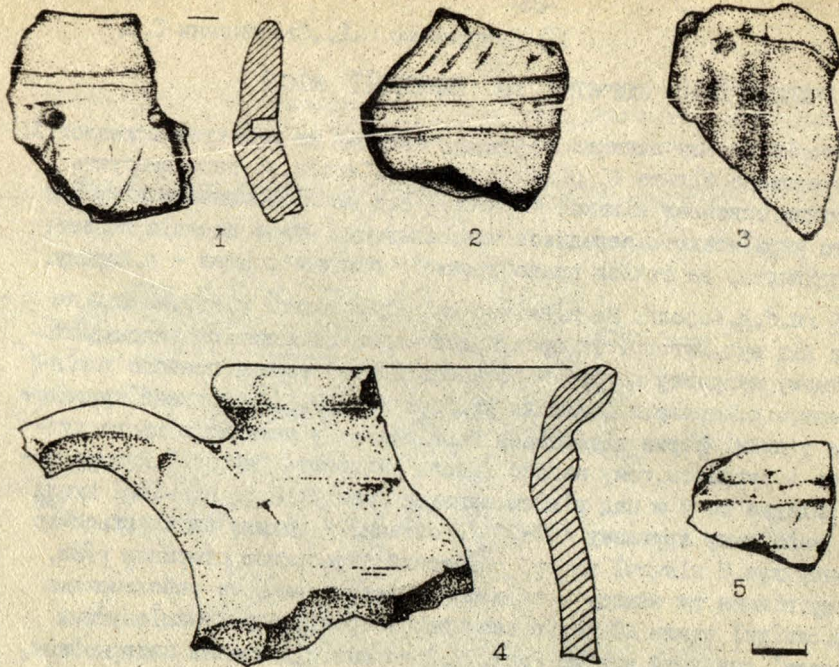
ур. ГОРБ /п.б.р.Хорол/. На північно-східній околиці міста, за 0,2 км на схід від вул. Лугової та пров. Криничного, знаходиться видовжений у широтному напрямку пагорб - останець другої тераси правого корінного берега р.Хоролу, відомий як ур.Горб /мал.6,1/. Видовжена кургано-подібна у плані форма підвищення асоціюється у мешканців цього кутка міста з курганом, тому пагорб Інколи називають "курган". Висота останця складає до 9 м над рівнем заплави /мал.7/. Його північні схили мають найбільшу крутизну /60-70°, останні - похило опускаються до заплавної лук. З півночі пагорб обмежений пересохлою старицею ріки, зі сходу, півдня та заходу - слідами менших стариць та заболоченими луками. Західні схили 20 років тому перетворені на нефункціонуючий на сьогодні глиняний кар'єр /мал.7/. Поверхня підвищення задернована, максимальні висоти та південний схил поросли деревами та кущами.

Мал. 7. Хоролу м., ур. Горб. Поселення доби бронзи та середини-третьої чверті I тис. н.е. План.

Мал. 8. Хорол, м., ур. Горб. Знахідки. Кераміка доби середньої бронзи /2, 3, 5/, раннього залізного віку /1/ та VIII-IX ст. /4/.

Площа підвищення становить більше 3 га /110 x 280 м /./Мал. 7/.

Південний схил пагорба розорюється. У смугі городів шириною до 20 м трапляються окремі уламки ліпного посуду доби ранньої та середньої бронзи, місцезнаходження яких тягнє до підніжжя підвищення. Південно-східна частина горба також зайнята городами. Вона здіймається над рівнем заплави на 3-4 м і звернена вбік шосе Київ-Харків. На городах зустрічаються аналогічні подрібнені знахідки та більш значні уламки ліпного посуду із зернами подрібненого шамоту в тістї щільної маси сірого кольору середини-третьої чверті 1 тис. н.е. Загальна площа поселення, видовженого в широтному напрямку, складає 0,7 га /20-50 x 200 м/; товщина культурних на шарувань сягає 0,5-0,6 м.

Серед знахідок на поселенні - уламок стінки ліпного горщика пізнього часу, відщепи кременю з ретушю, фрагменти ліпного посуду культури багатоваликової кераміки з прокресленим геометричним та горизонтальним чи вертикальним пружковим орнаментом /мал. 8, 2, 3, 5 /,

Мал. 9. Хорол, м., ур. Горб. Уламки ліпного посуду середини-третьої чверті I тис. н. е.

єдиний уламок вінця горщика доби раннього залізного віку з рядом ямок по шийці та лискованою поверхнею /мал. 8, 1/. Ряд фрагментів належить уламкам ліпного посуду середини-третьої чверті I тис. н. е. /мал. 9/. Ранньослов'янський керамічний комплекс пам'ятки доповнює фрагмент горловини амфори VIII-IX ст. кримського виробництва, найближчі аналогії якій походять з Канацької балки / Баранов, 1990, с. 31-33, рис. 11; Якобсон, 1979, с. 30-31, рис. 13/. Мал. 8, 4 /.

Поселення належить до пам'яток доби бронзи та середини-третьої чверті I тис. н. е.

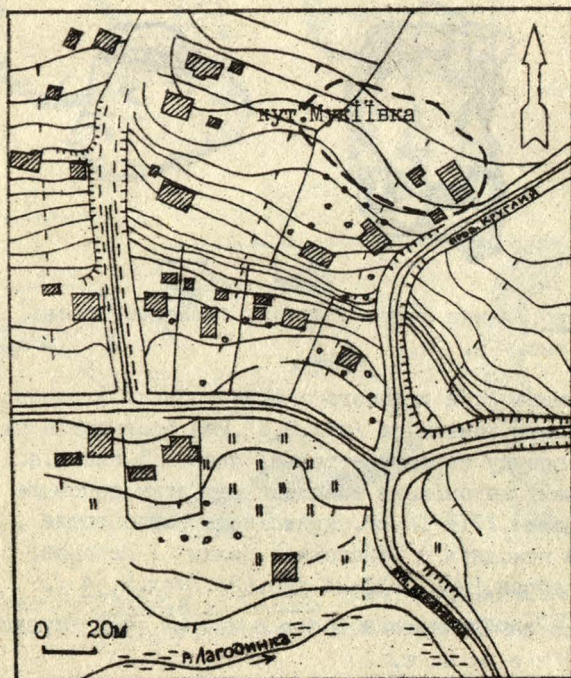
вул. ЛУБЕНСЬКА /п. б. р. Лагодинка/. На краю тераси високого правого берега р. Лагодинки, за 0,2-0,3 км на північний захід від вул. Лубенської та автомосту через річку, на полі Хорольського Інтернату /більш поширена назва - "Поле дитбудинку"/, витягнутому з південного сходу на північний захід край заплави річки, трапляються поодинокі уламки ліпного посуду середини-третьої чверті I тис. н. е. при домінуючій серед знахідок кружальній кераміці XVIII-XIX ст. /мал. 6, 2/. Місцезнаходження має площу 0,9 га /60 x 150 м/, похило звернену до заплави р. Лагодинки.

Висота тераси над заплавою річки - до 15 м. Знахідки представлені дрібними уламками стінок та донець ліпних горщиків з домішкою зерен пам'яту в тістї сіро-чорного кольору. Раніше на пам'ятці краєзнавцем О. М. Заїченком було виявлене біконічне зі зрізаними основами ліпне керамічне прясло діаметром 2,4 см.

Місцезнаходження датується часом середини-третьої чверті I тис. н. е.

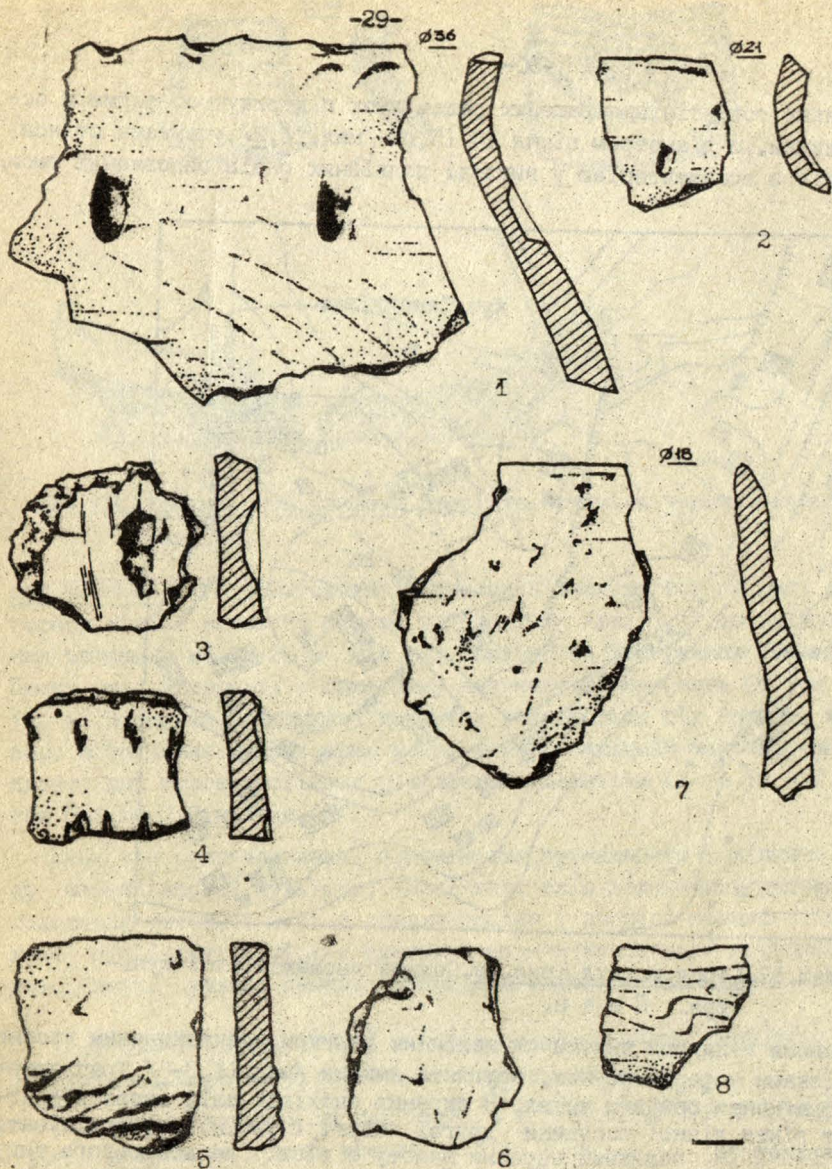
Мал. 10. Хорол, м., пров. Круглий. Поселення бондарихинської культури. П л а н.

пров. КРУГЛИЙ, 3/л. б. р. Лагодинка. Поселення доби пізньої бронзи виявлене на мисовидному виступі другої тераси високого лівого берега р. Лагодинки висотою 14 м над рівнем запливи /мал. 6, 3/, поблизу перехрестя вул. Воронського, Кобища та пров. Круглого /мал. 10/. Територія пам'ятки, видовжена з південного сходу на північний захід, площею 0,25 га /40-50 x 60-80 м/ знаходиться в межах садиби Чучко В. Д. та на сусідніх городах /пров. Круглий, 3/, займаючи схил, злегка терасований садовими насадженнями і городами /мал. 10/. Товщина культурних нашарувань складає до 0,5 м.

Знахідки представлені виразними зразками ліпної кераміки бондарихинської культури, в т.ч. уламком вінця ліпного горщика /дм. 26 см/ з пальцево-нігтьовими відбитками по зрізу та рядом великих видовжених вертикально ямок по шийці /мал. 11, 1/, фрагментами вінця

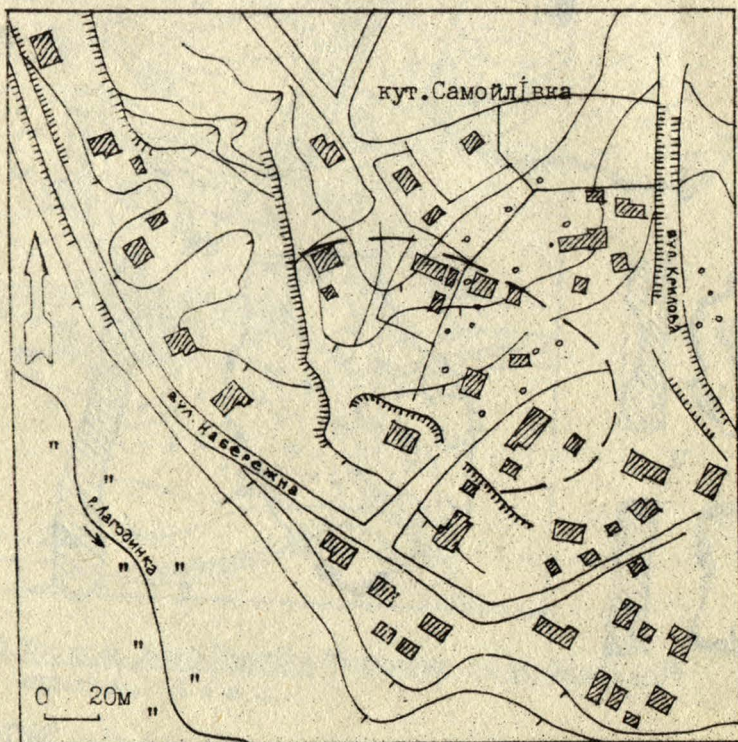

Мал. II. Хорол, м., пров. Круглий. Знахідки. Фрагменти посуду
 бондарихинської культури /1-6/, другої чверті I тис.
 н.е. /7/ та киево-руського часу /8/.

невеликих горщиків, прикрашених рядом ямок підтрикутної форми в основі шийки, з діаметром вінця 14-15 см /мал. 11,2/, уламками стінок горщиків з орнаментациєю у вигляді подвійних рядів видовжених ямок,

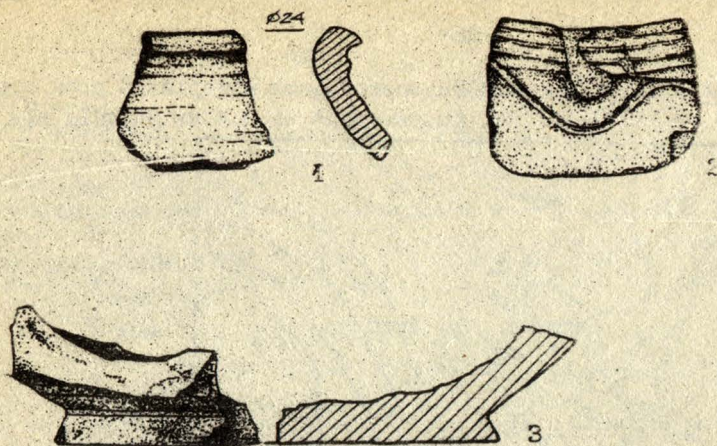
Мал. 12. Хорол, м., вул. Кривої. Селище черняхівської культури. План.

окремими великими ямками чи наліпним валиком, розчленованим косими нарізками у формі поужок, круглими ямками /мал. 11,3-6/. Трапляються фрагменти обмазки жител. З окремих знахідок слід назвати фрагмент вінця ліпної посудини другої чверті I тис. н.е. з горбкуватою поверхнею та великими зернами шамоту в тісті вельбарського типу /мал. 11,7/ та уламок стінки кружального горщика XII-XIII ст. /мал. 11,8/.

Поселення належить до пам'яток бондарихинської культури доби пізньої бронзи. Напевне, частково забудована площа пам'ятки складає не менше 0,8 га.

Мал. 13. Хорол, м., вул. Крилова. Знахідки. Кераміка черняхівської культури.

вул. КРИЛОВА /л. б. р. Лагодинка/. Поселення знаходиться на мису другої тераси лівого високого берега р. Лагодинки /мал. 6, 4/, що здіймається над заплавою на 18-20 м між вул. Крилова та Набережною /мал. 12/. Площа мису витягнута у широтному напрямку і становить 0,7 га /60 x 120 м/. Поверхня майданчика пам'ятки розорється під городи, частково забудована. Біля краю мису, у його західній частині, знаходяться два курганоподібних підвищення діаметром 12 та 18 м і висотою 0,4 та 0,8 м /мал. 12/.

Знахідки репрезентовані фрагментами кружального і ліпного посуду черняхівської культури, серед яких слід відзначити уламки сіро-рошених мисок, в т.ч. з орнаментациєю у вигляді хвилястої прокресленої лінії /мал. 13, 1, 2/, фрагмент стінки кружальної коричнево-лощеної вази, уламки донець горщиків з шерехатом поверхнею /мал. 13, 3/.

Подрібнені уламки ліпної кераміки мають домішки гранітної чи кварцитової жорстви у тістї сіро-чорного кольору.

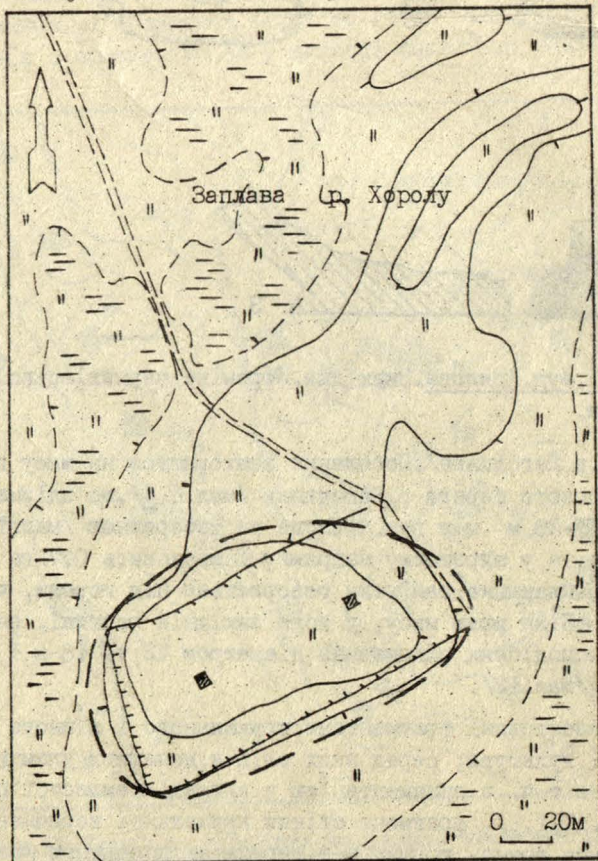
Поселення належить до пам'яток черняхівської культури і датується другою чвертю I тис. н.е.

Поодинокі фрагменти кружальної кераміки черняхівської культури виявлені біля підніжжя описаного вище мису, в 0,1-0,2 км на захід та південний схід, на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Лагодинки по вул. Набережній.

вул.БЕРЕГОВА /п.б.р.Хорол/.Місцезнаходження матеріалів доби бронзового віку та XVIII-XIX ст. розташоване за 0,4 км на схід від

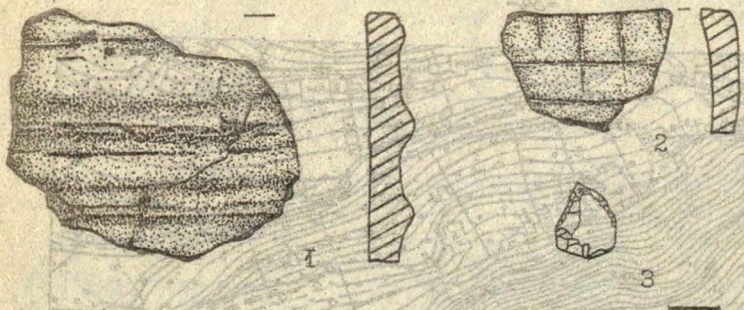
Мал. 14. Хорол, м., вул. Берегова. Місцезнаходження доби бронзового віку. П л а н .

південно-східної частини міста /неподалік від вул.Берегової/, у 0,5 км схід - південний схід від міської церкви /мал.6,6/, за 0,6 км на захід від с.Вишняки Хорольського району, на незначному /до 0,4 м/ підвищенні серед заболоченої заплави правого берега р. Хоролу /мал.14/. Пам'ятка обстежена І.М.Гавриленком.

Підвищення має форму неправильного овалу, видовженого зі сходу на захід, площею 0,7 га /65х110 м/. По всій його площі верхні шари ґрунту були безсистемно зрізані і нагорнуті на купи при спорудженні трансформаторної будки, допоміжних будівель, бурінні артезіансь-

Мал. 15. Знахідки з пунктів вул.Берегова та с.Вишняки-4.
Кераміка /1,2/ , кремійнь /3/.

ких свердловин та спорудженні ліній електропередач до них /мал. 14/.

Зачистка по стінці котловану свердловини проконстатувала таку стратиграфію:

- 0-0,2 м - темно-сірий гумусований ґрунт - культурний шар з матеріалами епохи бронзи;
- з 0,2 м - світло-коричневий суглинок - материк.

Як зазначалося вище, дерновий шар, I, можливо, верхня частина культурного шару, зруйновані при будівельних роботах.

На місцезнаходженні виявлено уламки стінок ліпних горщиків доби середньої бронзи, в тому числі фрагменти, прикрашені наліпними підтрикутними валиками та сітчастим візерунком з прокреслених ліній, що належать до керамічного комплексу культури багатоваликної кераміки /мал. 15, 1-2/. Знайдений також уламок стінки ліпного горщика з домішкою гранітної жорстви у тістї сірого кольору, напевне, від посудини черняхівської культури.

Пізні матеріали представлені уламками краю румпи кахлів XVIII-XIX ст.

Місцезнаходження належить до пам'яток доби середньої бронзи. ур. КРАСНА ГІРКА /п.б.р.Хорол/. Різночасове поселення виявлене на мису правого корінного берега р.Хоролу на південно-східній околиці міста, в ур.Красна гірка край кутка Загр'я - ландшафтній доміанті Хоролу /мал.6,7/. Воно займає чотирикутний у плані мис, утворений долиною струмка та р.Хоролу, висотою 38 м над рівнем заплави /мал. 16/. З півночі вздовж схилу миса проходить пров.Робітничий, зі сходу - вул.Українська /мал.16/.

Мис має стрімкі /до урвистих/ задерновані схили крутизою у 70-

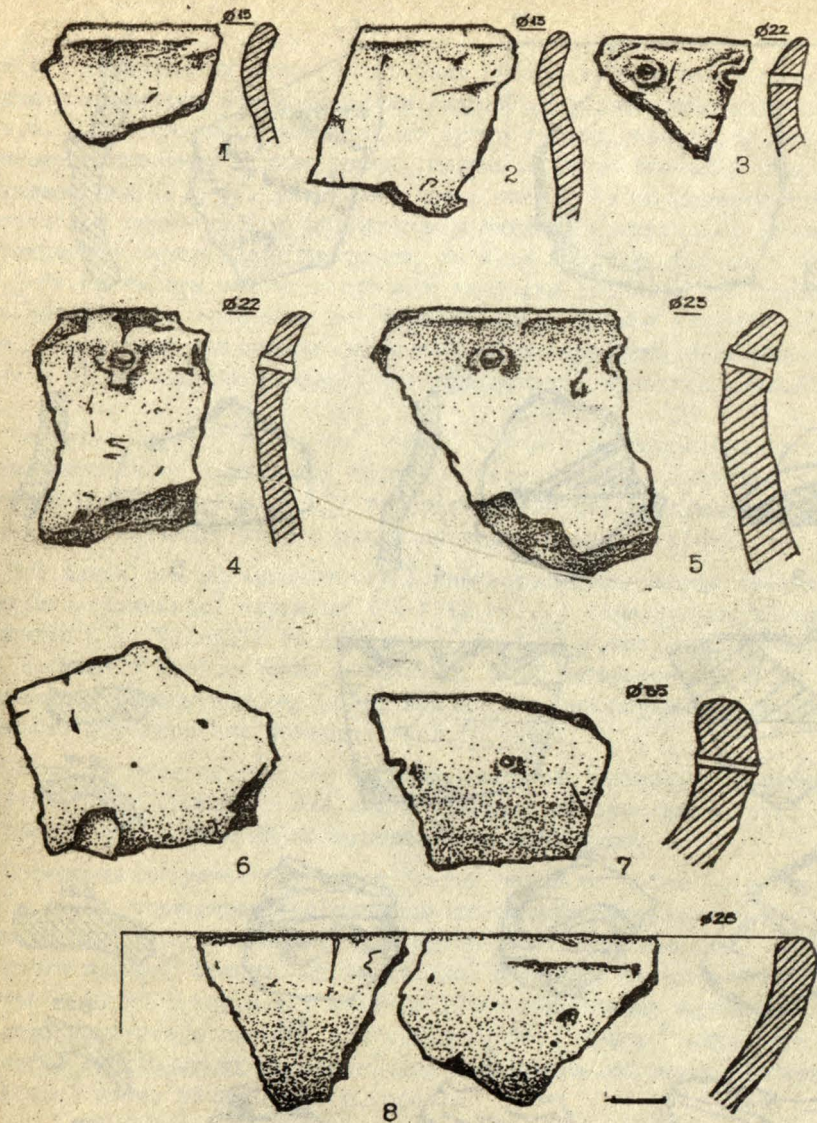
Мал.16.Хорол,м.,ур.Красна гірка. Поселення. План.

80°, які з півдня переходять у оплилий яр, порослий лісом /мал.16/. Лише з південного заходу мис з'єднаний вузькою смужкою перешийка з масивом плато. Саме тут існують невеликі підвищення валоподібного характеру, сильно розорані. Майданчик поселення витягнутий по осі північний захід - південний схід. Площа його складає 1,6 га /90 x 180 м/. Поверхня майданчика понижується на 4-5 м до заплави, злегка горбкувата, зайнята забудовою, садками тагородами. До 40 відсотків площі задерновано /мал.16/.

Товщина культурного шару - однорідного сіро-чорного гумусованого чорнозему - місцями досягає 0,8 м.

На пам'ятці зібрані різночасові матеріали, що складають три культурно-хронологічні комплекси. Найбільш значний з них належить скіфському часу. Він представлений уламками вінецької

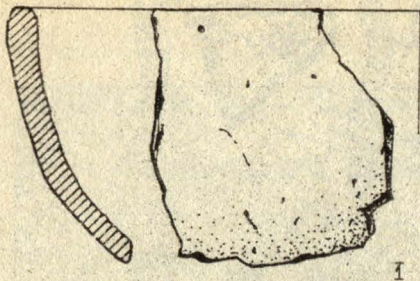

Мал. 17. Хорол, м., ур. Красна гірка. Кераміка скіфського часу.

ø46

1

2

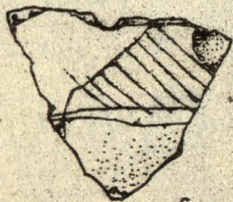
3

4

5

6

8

ø24

ø47

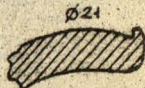
7

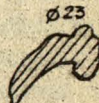
9

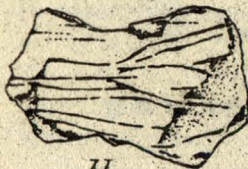
10

ø24

ø23

11

12

13

Мал. 18. Хорол, м., ур. Красна гірка. Керамічні матеріали ренньоскіфського часу /1-7/, першої чверті I тис. /8/ та XI-XIII ст. /1-13/.

щиків з характерним рядом наскрізних проколів по шийці ліпних посудин з діаметром вінця 22-23 см /мал.17,3-5/, стінками горщиків, в т.ч. з пальцевими відбитками по згибу тулуба /мал.17,6/, фрагментами лискованих ліпних мисок, зрідка з рядом проколів під вінцями /мал.17,7-8/, уламками сіро-, чорно- та коричневошарених черпаків з геометричним орнаментом у вигляді трикутників із заштрихованою внутрішньою частиною, ямок та конічних виступів /мал.18,1-6/. Наявність останніх зразків кераміки свідчить про належність керамічного комплексу до ранньоскіфського часу /VII-VI ст. до н.е./ . Про більш стародавнє заселення мису нагадують знахідки фрагментів вінця ліпних горщиків бондарихинської культури /мал.17,1,2/.

Кераміка другої - третьої чверті I тис.н.е. репрезентована уламками стінок кружальних горщиків черняхівської культури з шерхатю поверхнею /мал.18,8/ та фрагментами стінок ліпних посудин ранньослов'янського часу з домішкою зерен шамоту в тісті.

Про наявність на Красній гірці давньоруського селища свідчать знахідки кружальної кераміки XII-XIII ст., а саме уламки вінця горщиків XII, XII-XIII та XIII ст. /мал.18,13/, покриток та стінок цих посудин з прокресленим хвилястим, горизонтально-смуғастим чи комовидним візерунком, що іноді має вигляд безсистемного горизонтального згладжування поверхні /мал.18,9-12/.

Серед окремих знахідок - черепки димленого кружального посуду XVII-XVIII ст., фрагмент залізного кинджалу гетьманської доби, кістки тварин зі слідами обробки, керамічний шлак тощо.

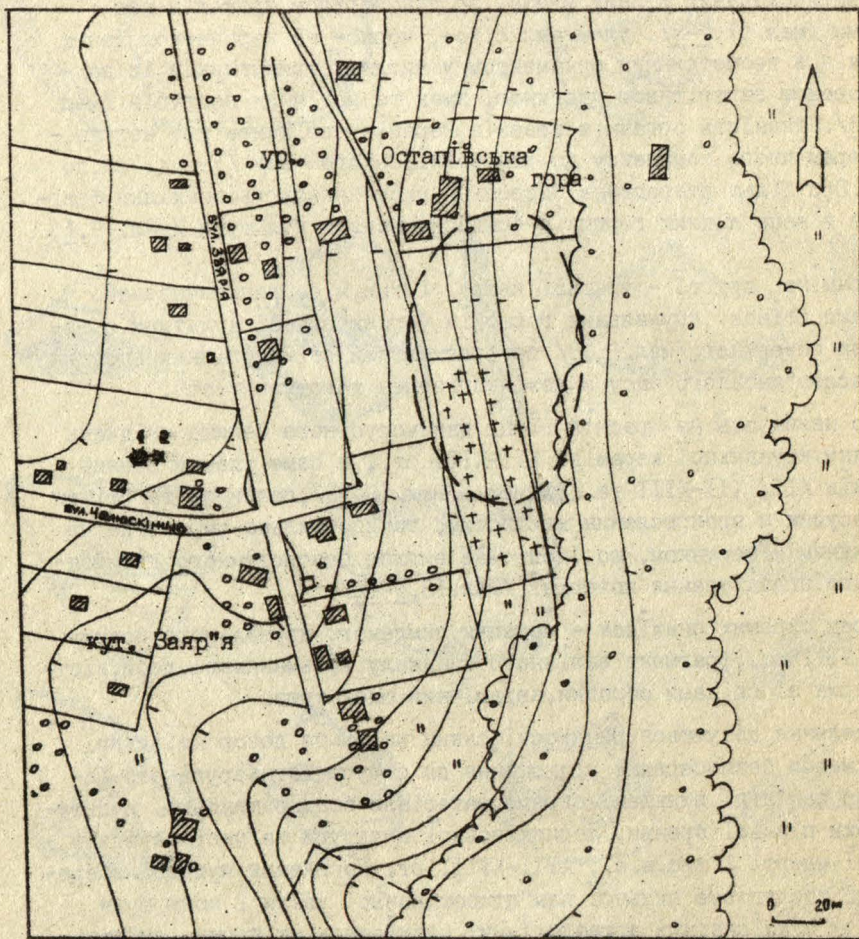
Поселення датується ранньоскіфським часом та добою Київської Русі, маючи безпосереднє відношення до округи давньоруського Хоролу. На пам'ятці виявлені окремі матеріали бондарихинської культури епохи пізньої бронзи, черняхівської культури та часу середини - третьої чверті I тис.н.е., XVII-XVIII ст. Поселення чудової збереженості заслуговує пильної пам'яткоохоронної уваги і може бути об'єктом стаціонарних археологічних досліджень як перша пам'ятка скіфської доби, виявлена на р.Хоролі.

ур.ОСТАПІВСЬКА ГОРА, куток Заяр'я /п.б.р.Хорол/. Поселення виявлене на крайній південно-східній околиці міста, на краю плато правого корінного берега, на Остапівській горі в районі сучасного кладовища /мал.6,8/. Площа пам'ятки витягнута в меридіональному напрямку і складає до 1 га /60-70 x 120 м/. Частина пам'ятки розорюється, більша - зайнята кладовищем і, певно, житловою забудовою /мал.19/. Висота виступу плато над рівнем заплави сягає 30 м, схили - заліснені.

Серед знахідок, виявлених на розораній частині селища з культурним шаром товщиною до 0,6 м, - уламки ліпного посуду скіфсь-

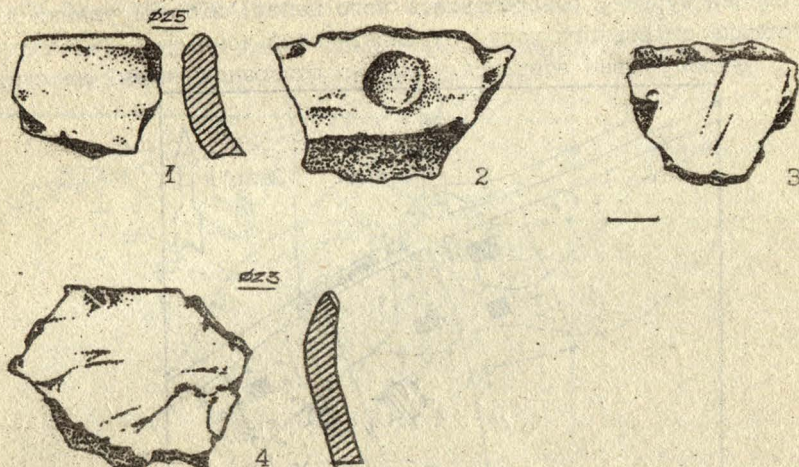
Мал.19.Хорол,м.,ур.Остапівська гора.Поселення скіфського часу та група курганів. П л а н .

ного часу - вінець горщиків, у т.ч. з косими нарізками по зрізу /мал.20, 1, 4/, стінок посудин з прикрасами у вигляді круглих пальцевих вдавлень чи ромбічних ямок, нанесених паличкою /мал.20, 2, 3 /.

Поселення датується скіфським часом.

Мал. 20. Хорол, м., ур. Остапівська гора. Уламки ліпної кераміки.

вул. ЧЕЛЮСКІНЦІВ, 9, куток Заяр'я /п.б.р.Хорол/. Група курганів у складі двох розораних насипів розташована за 0,15 км на південний захід - захід від поселення, в глибині плато правого корінного берега, на території садиби за № 9 по вул.Челюскінців, котра належить Микитенко А.М. Насипи використовуються під городи /мал. 6,9; 19/.

Висота кургану № 1 - 1 м, діаметр - 30 x 40 м; № 2 - відповідно - 0,4 та 18 м.

Можливо, група курганів є залишками курганного некрополю описаного вище поселення, і належить до поховальних пам'яток скіфського часу. На це вказують знахідки уламків ліпного посуду скіфської доби, виявлені на поверхні насипів.

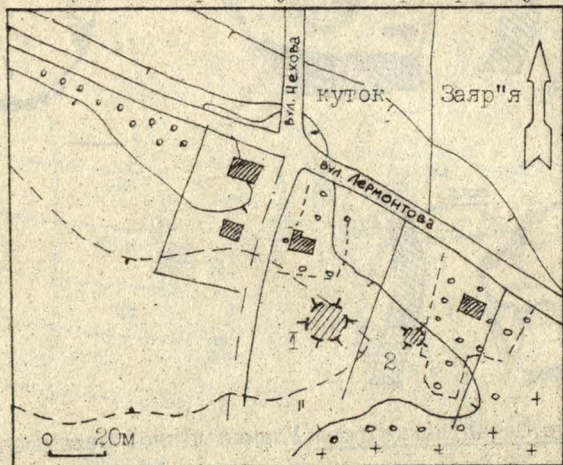
вул. ЧЕХОВА, куток Заяр'я /п.б.р.Хорол/. Група зруйнованих курганів у складі двох насипів обстежена поблизу перехрестя вул.Чехова та Лермонтова, на городній ділянці Чугая О.М., в глибині плато правого корінного берега р.Хоролу /мал.6,10/. Кургани були розташовані поряд, на західній межі єврейського кладовища ХІХ- початку ХХ ст., на сьогодні повністю знищеного. Більший з курганів - висотою 3-4 м та діаметром до 60 м - 1954 р. був знесений при будівництві вуличного насипу. При руйнуванні кургану, за свідченнями мешканця кутка Заяр'я Устименка А.І., виявлені численні кістки людей та залишки дерев'яного покриття розміром до 5x6 м зі слідами перебування

у вогні, котрі були закидані прошарком ґрунту в 0,5 м. На сьогодні залишки кургану розорються. У його центрі зібрані уламки ліпного горщика скіфського часу, вугілля, кістки коня.

Менший курган зберігся у сильно розораному стані на сусідній

Мал. 21. Хорол, м., вул. Чехова. Зруйнована група курганів. П л а н.

садибі, за 30 м на схід від першого кургану /мал. 21/. Його висота 0,3 м, діаметр 15 м.

Залишки курганів потребують проведення невідкладних охоронних досліджень.

Окремий курган розташований за 0,45 км на південний захід від садиби Радченка Ю. С. по вул. Чехова, в глибині плато корінного берега, за 0,25 км на південний захід - південь від вище описаної групи /мал. 6, 11/. Розораний насип займає панівне підвищення плато, використовується під городи. Його висота 0,8 м, діаметр 35 м.

ур. МОГИЛЬНЕ /вододіл рр. Хорол та Лагодинка/. Група курганів у складі трьох розораних насипів розташована в глибині плато, на панівному підвищенні вододілу /55 м над рівнем заплави/, за 0,5 км на захід від вул. Гастелло та за 0,5 км на південь від автозаправочної станції по вул. Леніна /мал. 6, 12/. Висота курганів 0,5-2 м при діаметрі 30-75 м /мал. 22/.

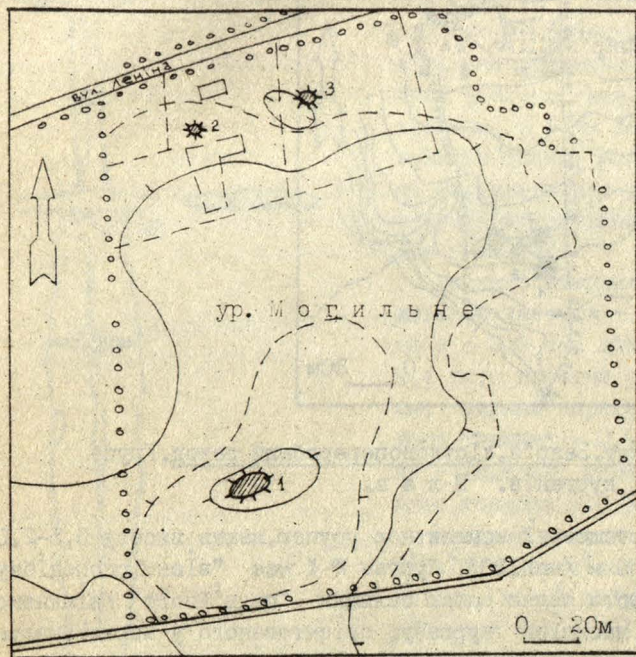
Курган № 1 звертає на себе увагу насипом довгої в плані форми, орієнтованим у широтному напрямку. Його розміри 40 x 75 м, висота - до 1 м. Південна частина кургану № 2 знаходиться у лісосмузі. Висота його 0,5 м, діаметр 30 м. Курган № 3 стоїть відособно. Має форму в

плані близьку до овалу розміром 35 x 45 м, висоту 2 м /мал.22/.

Група курганів є досить добре збереженою пам'яткою в межах міста, в тому числі пам'яткою історичного ландшафту.

Мал.22.Хорол,м.,ур.Могильне. Група курганів. П л а н.

куток ЗАЯР"Я, пункт 2 /п.б.р.Хорол/. Місцезнаходження з окремими дрібними уламками ліпних посудин доби пізньої бронзи - раннього залізного віку виявлене за 0,4 км на південний схід від околиці міста, в 0,9 км на захід від с.Вишняки /в районі дерев'яного мосту через ріку/ на незначному підвищенні у заплаві правого берега р.Хоролу /мал.1,14/. Виявлене І.М.Гавриленком.

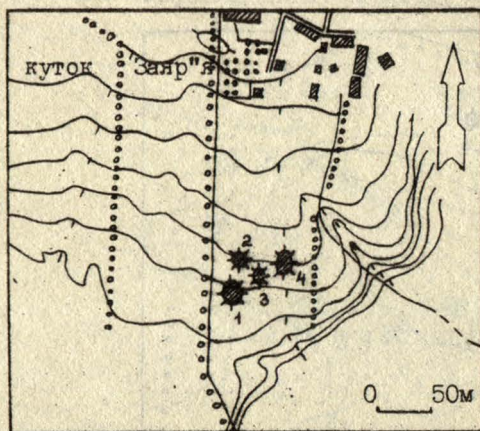
Підвищення витягнуте з північного заходу на південний схід /80 x 150 м/, задерноване, має висоту 0,4-0,5 м над рівнем заплави. Із заходу, півдня та сходу - обмежене заболоченими старими річищами.

При подальших дослідженнях на місцезнаходження слід звернути увагу як на потенційну пам'ятку доби бронзового віку.

куток Зайр"я, Кістковопереробний завод /п.б.р.Хорол/. Група курганів у складі чотирьох насипів розташована у 0,5 км на південь від міста, за 0,3 км на південний схід від Хорольського кістковопереробного заводу, край схилу плато правого корінного берега р.Хоролу /мал.

Мал.23. Хорол, м., кут. Зайр"я, кістковопереробний завод. Група курганів. П л а н.

6,13/. Кургани розташовані компактною групою, мають висоту 0,5-2,0 м та діаметр 21-50 м /мал.23/. Курган № 1 має "вісьміркоподібну" у плані форму, тобто являє собою залишки "подвійного" /зімкненого полами, з двох насипів/ кургану, орієнтованого у меридіональному напрямку. Нижче наводимо параметри курганів групи:

№ п/п:	висота /м/	діаметр /м/
1	2,0	40x50
2	1,05	25x35
3	0,5	21
4	1,5	28

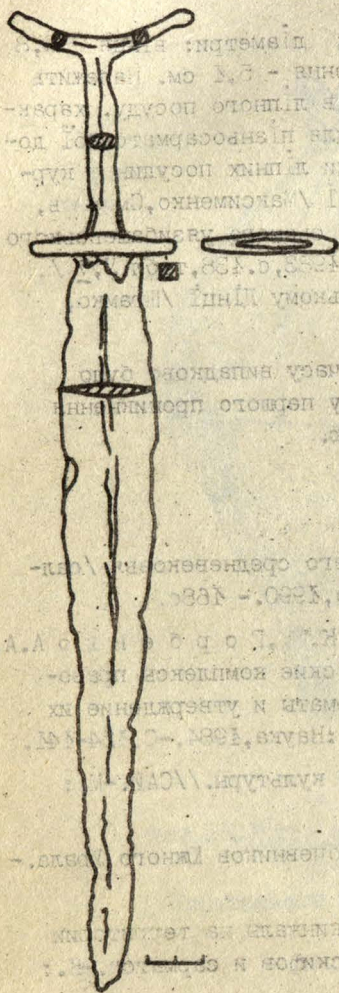
Група курганів—типова пам"ятка археології місцевого значення.

ж ж ж

З південними околицями міста пов"язана ще одна цікава археологічна знахідка. Вона походить з одного із зруйнованих курганів, виявлена ще в 1970-х рр. і зберігається у колекції Хорольського краєзнавчого музею. За свідченням А.П.Штомпеля, завідувачого музеєм, описані нижче знахідки надійшли разом і мають відношення до одного комплексу.

Мал. 24. Кинжал з околиць
Хоролу. Залізо.

1. Залізний кинджал з довгим серповидним наверш'ям, прямим перехрест'ям, підовальним у перетині руків'ям у вигляді штиря, видовжено-ромбовидним у перетині клинком з поздовжнім ребром, котрий має максимальне розширення на першій третині довжини /мал. 24/. Під перехрест'ям, з боку леза, збереглися залишки тонкої залізної пластини, що слугувала для ущільнення при ковальському зварюванні деталі з клинком /мал. 24/.

Довжина кинджалу - 38,6 см; довжина наверш'я - 7 см; його товщина - 0,6 см; довжина руків'я - 6,4 см; перетин руків'я - 0,6х1,2 см; ширина перехрест'я - 5,6 см; його товщина - 0,8 см; довжина клинка - 28,8 см; ширина леза - 3,6 см; його товщина - 0,6 см /мал. 24/.

Кинджал належить до порівняно рідкісних знахідок на Лівобережжі Дніпра, котрі побутували в прохорівський час /IV-II ст. до н.е./, переважно, на пам'ятках Приуралля, Подоння та Поволжя /Мошкова, 1963, с. 34/. У широкому ареалі Північного Причорномор'я на сьогодні відомо лише дві таких знахідки /Симоненко, 1984, с. 131/, більш схожою на хорольський виявляється меч з Гришиного, різниться типом руків'я уламок меча з Великої Вілозірки /Симоненко, 1984, с. 131-132, рис. 3/, котрі датуються фахівцями IV-III ст. до н.е., тобто початком проникнення сарматів у Скіфію /там само, с. 132/.

2. Вирезною знахідкою є й інший предмет - склеєна з фрагментів ліпна посудинка з вузьким, трохи роз-

ширим горлом, короткою вузькою шийкою, кулястим тулубом, що плавно переходить у плоске деще /мал.25/. Посудина має в тістї домішки подрібнених зерен шамоту, злегка залісковану ангобовану поверхню коричневого кольору.

Розміри посудини: висота - 13,2 см; діаметри: вінця - 3,8 см; шийки - 3,4 см; корпусу - 9,5 см; дещя - 5,1 см. Належить до розповсюджених у сарматський час типів ліпного посуду, характерних як для ранньосарматської, так і для пізньосарматської доби. З паралелей за формою наведемо зразки ліпних посудин з курганів біля селища Шолоховського у Подонні /Максименко, Смирнов, Горбенко, Лукьяшко, 1984, с.134, рис.60, 5 /, сьомого уязибашевського кургану на Південному Уралі /Шеничнюк, 1983, с.138, табл.У, 7 /, курганів поблизу с.Щеретове на Сіверському Дінці /Шрамко, 1962, с.248, рис.93, 5/.

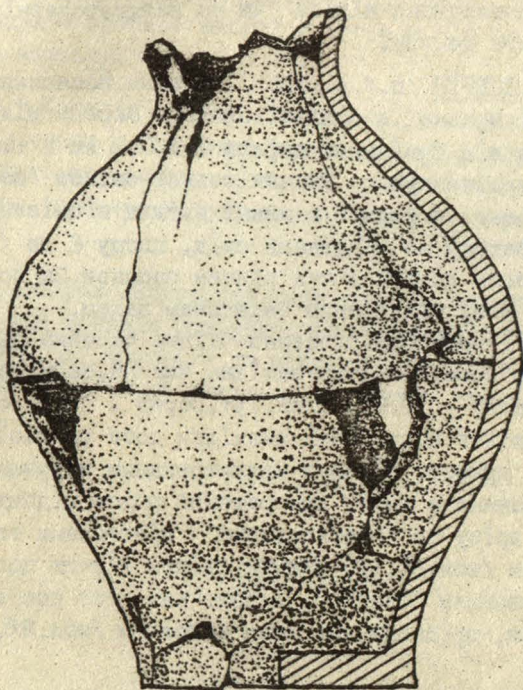
Таким чином, в околицях Хоролу свого часу випадково було зруйноване найбільш раннє поховання часу першого проникнення сарматів у Лісстепову Лівобережну Скіфію.

Література

- Б а р а н о в І.А. Таврика в епоху раннього середньовіччя /салтово-маяцька культура/. -К.:Наук.думка, 1990. - 168с.
- М а к с и м е н к о В.Е., С м и р н о в К.Ф., Г о р б е н к о А.А., Л у к ь я ш к о С.И. Богатые раннесарматские комплексы правобережья Дона. //С м и р н о в К.Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. -М.:Наука, 1984. -С.124-141.
- М о ш к о в а М.Г. Памятники прохоровской культуры. //САИ. -М.: Наука, 1963. -Вып. Д 4-10. - 136с.
- П ш е н и ч н ю к А.Х. Культура ранних кочевников Южного Урала. -М.:Наука, 1983. - 200с.
- С и м о н е н к о А.В. Сарматские мечи и кинжалы на территории Северного Причерноморья. //Вооружение скифов и сарматов. -К.: Наук.думка, 1984. - С.129-147.
- Ш р а м к о Б.А. Древности Северского Донца. -Харьков:Изд-во ХГУ, 1962. - 404с.
- Я к о б с о н А.А. Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. - Л.:Наука, 1979. - 164с.

Мал. 25. Ліпна посудина сарматського часу.

Околиці Хоролу.

Хорольський краєзнавчий музей, інв. № 1578.

ДЕЯКІ АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ"ЯТКИ В ОКОЛИЦЯХ МІСТА

У безпосередній близькості до м.Хоролу, серед правобережної заплави ріки, розташовано кілька чи не найстародавніших пам"яток округи районного центру.

Вишняки, с., ур. ОСТРІВ /п.б.р.Хорол/. Залишки поселення знаходяться на піщаному підвищенні в заплаві правого берега ріки за 0,3 км на північний схід від Троїцької церкви і в 0,2 км в тому ж напрямку від пам"ятки архітектури - Вишняківської садиби /мал.6,15/.

Підвищення має за формою в плані вигляд півмісяця, видовженого з північного заходу на південний схід, площу 6 га /150 x 400 м/. Його висота сягає до 1,8 м над рівнем заплави. За походженням воно є, скоріше за все, так званим береговим валом.

Центральна і частково південно-східна частина цього підвищення зруйновані кар"єром. Північно-західна частина, зайнята птахофермою, має місцеву назву - ур.Курятник. Тут, поряд з цегляною будівлею ферми, трапляються подрібнені знахідки доби ранньої бронзи. Серед них: фрагмент прямого вінця з манжетовидним потовщенням ліпного горщика пізньоямного часу, прикрашений рядом відбитків двозубого штампу нижче зрізу та "протягнутими" відтисками того ж штампу по шийці посудини /мал.26,1/, уламки стінок ліпних посудин з гребінцевим згладжуванням поверхні, відбитками косо поставленої крупнозубої гребінки, дрібними ямковими наколами /мал.26,2-3/. Кераміка

Мал.26. Вишняки, с., ур. Острів. Кераміка пізньоямного часу.

належить до посуду пізньоямного часу.

Поселення датується кінцем III - початком II тис. до н.е.

Вишняки-2 /п.б.р.Хорол/. Місцезнаходження матеріалів середини - третьої чверті I тис.н.е. виявлене на східній околиці села, за 0,15 км на північ від мосту через р.Хорол, на підвищенні в заплаві правого берега ріки /мал.6,16/.

Підвищення витягнуте в широтному напрямку, його площа складає 3 га /150 x 200 м/, висота над рівнем заплави - до 2,3 м. Територія, зайнята городами, з трьох сторін, крім півдня, - оточена луками та болотами.

Серед знахідок вирізняється фрагмент придонної частини ліпного горщика середини - третьої чверті I тис н.е. із зернами шамоту в тісті сірого кольору.

Вишняки-3 /п.б.р.Хорол/. Випадкова знахідка. За 0,3 км на південний захід від мосту через р.Голубиху /назва одного з річищ Хоролу/, на пологому схилі надзаплавної тераси правого берега ріки, зайнятому городами, виявлений нуклеїдний уламок з крем'яної породи /мал. 6, 17 /.

Вишняки-4 /п.б.р.Хорол/. Випадкова знахідка. На західній околиці села, в 0,3 км від крайніх будівель, на підвищеній ділянці заплави правого берега, що примикає до похилої надзаплавної тераси, на городах знайдений крем'яний ретушований відщеп /мал. 6, 18; 15, 3 /.

АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ З ХОРОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

У колекції Хорольського краєзнавчого музею зберігається невелика, хоча і досить яскрава, збірка археологічних знахідок, що походять з території Хорольського району. Всі вони мають значну історичну цінність та являють науковий інтерес, доповнюючи досить скромний перелік пам'яток археології Хорольщини. Публікація доповнена кількома предметами аналогічного походження з приватної збірки у м.Хоролі та фондів Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавського облвиконкому. Отже, наводимо опис знахідок за їх хронологією.

1. Бронзовий ніж листовидної форми, з виділеним ромбічним у основі руків'я перехрестям, звуженим черенком та двостороннім ребром посередині клинка /мал.27/.

Довжина ножа - 19,3 см; ширина: перехрестя - 2,9 см, черенка - 1,2 см, леза - 4,3 см; товщина ножа - 0,4 см.

Ніж - типовий зразок знаряддя зрубної культури доби бронзового віку /кінець XVI-XV ст. до н.е./ з аналогічних виробів назвемо ножі з курганів № 3, поховання 1 біля с.Байрак Великобагачанського району /Пам'ятники, 1985р. 18, 19, №№ 60, 62/, поблизу с.Войнівка Чутівського району /Супруненко, 1992, с. 41, мал. 7, 1/ на Полтавщині, Завадівки /Березанская, Отрощенко, Чередниченко, Шарфутдинова, 1986, с. 64, рис. 17, 19/, № 1, поховання 2, курганної групи VIII поблизу с.Новопідкряж на Дніпропетровщині /Ковалева, Волкобой, 1978, с. 45, табл. 5, рис. 8 / та ін.

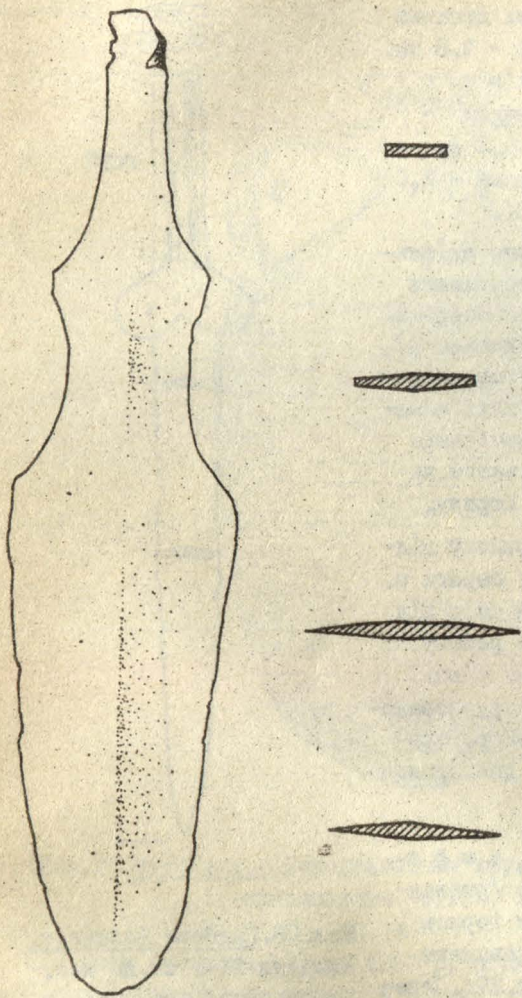
Ніж виявлений випадково 1959 р. при вибиранні ґрунту з кургану на околиці с.Ялосовецьке Хорольського району /друга тераса лівого берега р.Хорол/, край дороги на с.Бригадирівку. Слід зазначити, що при руйнуванні насипу висотою понад 1,5 м та діаметром до 30 м було знищено кілька поховань, в тому числі зрубне, котре супроводжувалося публікованим ножем.

Патиноване знаряддя гарної збереженості знаходиться в особистій збірці старожитностей О.В.Грози. /Мал.27/.

2. Залізний кинджал з невеликим антенним навершям, серцевидним перехрестям та двосічним клинком з ледь позначеним поздовжнім ребром /мал.28/. Загнуті маленькі волоти з'єднані з основою навершя, котре кріпилось на невеликий штир поверх руків'я. Руків'я кинджалу - жолобчасте, зі слідами шкіряного покриття. Масивне пере-

Мал.27. Ялсовецьке, с. Ніж зрубної культури зі зруйнованого кургану. Б р о н з а. Збірка О.В.Грози .

хрестя щільно зварене з клинком , що звужується в останній третині довжини.

Довжина кинджалу - 32,2 см; довжина навершия - 3,7 см, його ширина - 0,8 см, товщина - 0,5 см; довжина руків'я - 8,0 см, ширина - 2,1 см, товщина - 0,6 см; довжина перехрестя - 5,2 см ; довжина клинка - 20,5 см, ширина - 2,6 см, товщина - 0,4 см /мал.28/.

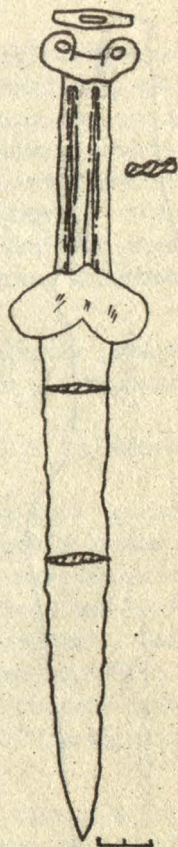
Аналогічні зразки озброєння скіфського часу мали широке розповсюдження як на Лівобережжі, так і на Правобережжі Дніпра у VI-V ст. до н.е. /Мелькова , 1989, с.94, табл.32/. Цим же часом слід датувати і наведений у публікації кинджал, пов'язувачи його із землеробським лісостеповим населенням скіфського часу, що мешкало на узбережжі Хоролу.

Кинджал знайдений на розораному підвищенні другої тераси правого берега р. Хоролу за 1,3 км на північний схід від с.Глибока Долина Хорольського району краєзнавцем Зайченком О.М. На місці знахідки решток поселення чи зруйнованого кургану не виявлено. У 1992 р. зразок озброєння передано в дар до Хорольського краєзнавчого музею.

3.Кружальна середньовічна а м ф о р а з колобчастою поверхнею /рифленням/, з невисоким циліндричним горлом , трохи розширеними вінцями, яйцевидним корпусом та круглим дном /мал.29/. Поверхня посудини вкрита біло-рожевим ангобом.

Висота амфори-42,3 см; висота горла - 7,2 см; діаметри: корпусу- 25,4 см, вінця - 7,1 см, денця- 17,6 см; товщина стінок - 0,65 - 0,8 см .

Амфора займає проміжне положення між другим та третім варіантами рідинної тари VIII-X ст. кримського виробництва, виділеними А.Л.Якобсоном /Якобсон, 1979, с.31-32/. На сьогодні посудина не має

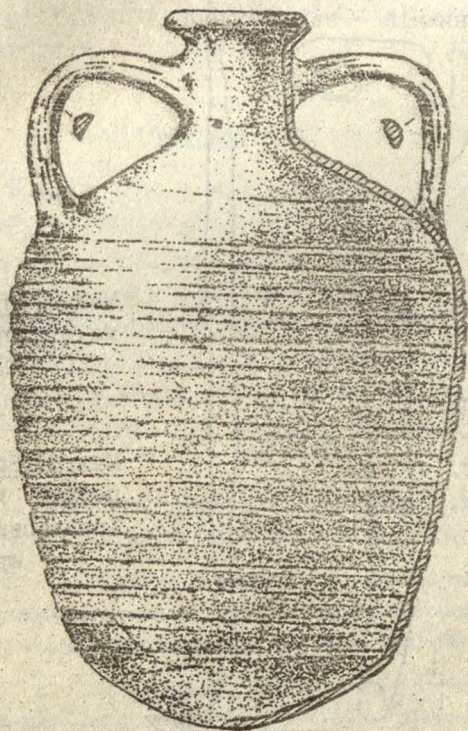

Мал.28. Глибока Долина, с.
Кинджал VI-V ст. до н.е.
Хорольський краєзнавчий
музей.

З а л і з о .

прямих аналогій /зр.: Баранов, 1990, мал. 9-11; Якобсон, 1979, с. 13-14, 29-33, мал. 3, 12-13/, хоча, на нашу думку, може датуватися VII-VIII ст.

Мал. 29. Мусіївка, с. Середньовічна кружальна амфора. Хорольський краєзнавчий музей, інв. № 1582.

Посудина виявлена влітку 1990 р. Бойком І.П. неподалік від с. Мусіївка Хорольського району в піщаних відслоненнях лівого берега р. Сули, коло сільського пляжу. Зберігається у Хорольському краєзнавчому музеї /інв. № 1582/.

4. Інструмент прядильного виробництва - шпилька для кріплення куделі прядива - бронзова деталь прядки /мал. 30/.

Кудель прядива прикріплювали до прядки за допомогою мотузки чи шнура, в кінці якого і кріпилася така шпилька. Шпильки вставляли в отвір на лопаті прядки /Качин, 1985, с. 267/.

Шпилька виготовлена з підпрямокутного у перетині стрижня з мідного сплаву, перекрученого у чотири оберти посередині, верхній кінець якого потоншений і загнутий петлею, нижній - загострений.

Довжина шпильки - 6,3 см; перетин стрижня - 0,3 x 0,4 см./Мал.30/.

Аналогічні вироби відомі за знахідками у міських давньоруських центрах, насамперед, у Новгороді і датуються XI-XIII ст. /Колчин, 1985, с.292, табл.108, 22 /.

Шпилька - випадкова знахідка на підвищенні першої надзаплавної тераси правого берега р.Хорол у 0,15 км

на північний схід від с.Пристань Хорольського району. Надійшла до фондів Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавського облвиконкому в дар від Котенка В.П. у 1994 р. Поряд з місцем знахідки траплялися уламки кружального посуду XII-XIII ст.

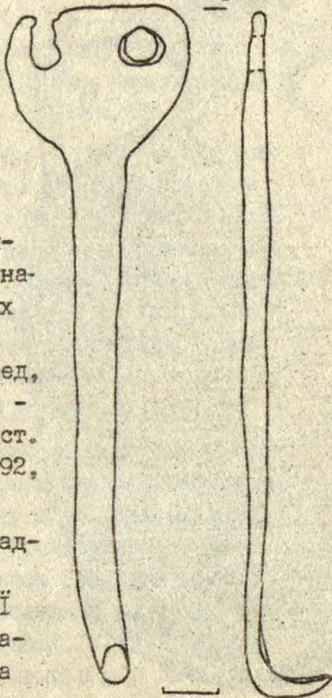
5. Портупейний гачок - деталь обладунку воїна. Залізо. Виготовлений з пластини металу, один кінець якої має розклепане розширення, інший - загнутий /мал.31/. У розширеній частині просвердлено два отвори /діаметр 0,5-0,6 см/ для кріплення до пояса.

Довжина - 13,2 см; ширина - 0,8-3,4 см; товщина - 0,3-0,5 см. Доба пізнього середньовіччя.

Випадкова знахідка Кожевнікової О.М. поблизу с.Вишняки Хорольського району на лівому березі р.Хорол 1993 р. Зберігається у Ко-

Мал.30. Пристань, с. Шпилька від прядки. Бронза. XII-XIII ст.

Мал.31. Вишняки, с. Портупейний гачок. Залізо. Хорольський краєзнавчий музей.

рольському краєзнавчому музеї.

Таким чином, побіжний огляд випадкових археологічних знахідок з території району свідчить про значне потенційне багатство Хорольщини на старожитності різних епох, наявність на ній ще не відкритих пам'яток від доби кам'яного віку до пізнього середньовіччя.

Література

Баранов І.А. Таврика в епоху раннього середньовіччя / салтово-маяцька культура/. - К.: Наук. думка, 1990.

Березанская С.С., Отроценко В.В., Чердениченко Н.Н., Шарфутдинова И.Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. - К.: Наук. думка, 1986.

Ковалёва И.Ф., Волкобой С.С. Срубные курганные могильники Нижнего Приорелья. // Курганные древности степного Поднепровья III-I тыс. до н.э. - Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1978. - Вып. 2.

Колчин Б.А. Ремесло. // Древняя Русь: Город, замок, село. - М.: Наука, 1985. - Сер. "Археология СССР". - С. 243-297.

Мелькова А.И. Оружие, конское снаряжение, повозки, наваршия. // Степи европейской части СССР в скифо-сарматское время. - М.: Наука, 1989. - Сер. "Археология СССР". - С. 92-99.

Пам'ятники матеріальної культури древньої і середньовікової Полтавщини: Каталог виставки. / Сост. Гороховський Е.Л., Кулатова І.Н., Луговая Л.Н., Моргунов Ю.Ю., Супруненко А.Б. - Полтава, 1985.

Супруненко О.Б. Археологічні пам'ятки пониззя р. Коломак. // Археологічний збірник Полтав. краєзнавчого музею. - Полтава, 1992. - Вып. 1.

Якобсон А.Л. Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. - Л.: Наука, 1979.

В И С Н О В К И

Отже, пропоноване читачеві видання, присвячене лише початку вивчення старожитностей Хоролу, складає певне уявлення про розмаїття та характер пам'яток мікрорегіону на стику лісостепових регіональних систем Псла і Сули. Безумовно, невеликі розвідувальні роботи слід продовжити з метою збереження для нащадків підгрунтя історичної свідомості - найдавнішої культурно-історичної спадщини Хорольщини.

Наслідком археологічних досліджень у м. Хоролі стало виявлення міських першопоселень доби бронзового віку, що позначили тут традиції осідлості та визначили місця для сельбид наступних епох. Важливим науковим відкриттям слід вважати виявлення ряду поселень скіфського часу /VII-III ст. до н. е./ на правобережжі р. Хоролу в межах міста - в ур. Городище, Красна гірка та Остапівська гора, курганных некрополів доби раннього залізного віку. На сьогодні - це перші пам'ятки землеробського населення скіфської доби в басейні правобережної притоки Псла - р. Хоролу, що тяжіють до поспільської групи населення часу розквіту лісостепових культур доби раннього залізного віку. Заслужують уваги знахідки в околицях міста перших на Полтавщині матеріалів ранньосарматської доби. Встановлені факти перебування в межах Хоролу ранньослов'янських племен середини-третьої чверті I тис. н. е.

За давньою краєзнавчою традицією Хорол нещодавно відзначив свій 900-літній ювілей. Основов для цього святкування були згадки в літописах, не підтверджені фактами конкретної належності тих чи інших подій до назви ріки чи першопоселення. До останнього часу трактування літописних свідчень /з-за відсутності археологічних підтверджень/ більшістю фахівців було однозначним - у "Повісті минулих літ" згадується не поселення, а ріка на межі з Диким полем.

Археологічні розвідки довели хибність подібних припущень. У межах міста існувало кілька поселень XII-XIII ст., що за продовження досліджень можуть дати підстави локалізації літописного Хоролу.

Отже, отримане перше підтвердження правомірності відліку історії міста від киево-руської доби за даними археології.

Яскраві матеріали доби пізнього українського середньовіччя, виявлені в ур. Городище, в історичному центрі Хоролу, суттєво доповнюють наші уявлення про матеріальну культуру краю періоду Гетьманщини.

Таким чином, вивчення старожитностей Хоролу та його околиць має значні перспективи і, безперечно, принесе виняткові за науковою значимістю результати. Для успіху таких робіт необхідне уважне ставлення до випадкових стародавніх знахідок, їх зосередження у місцевому чи центральних музеях, збереження від нищення відомих пам'яток старожитностей.

Література до ст. Супруненка О.В. "З історії вивчення старожитностей
міста".

- К о ж е в н і к о в а О. Історії слід - Хорольське городище. // Вісті Хорольщини. - м. Хорол. - 1993. - 21 грудня. - № 52/9894/. - С. 2.
- Л і т о п и с Руський. / За Іпатським списком /. / Перекл. Махновець Л. - К. : Дніпро, 1989. - 592 с.
- Л я с к о р о н с к и й В. Г. История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII столетия. - К., 1897.
- Л я с к о р о н с к и й В. Г. История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII столетия. - Изд. 2-е. - К., 1903. - 425 с.
- Л я с к о р о н с к и й В. Г. Городища, курганы, майдани и длинные / змиєвнє / валы в области Днепроовского Левобережья. // Труды XIV Археологического съезда. - М., 1911. - Т. III. - С. 1-82.
- М а к а р е н к о Николай. Городища и курганы Полтавской губернии: / Сборник топографических сведений /. - Полтава: ПУАК, 1917. - 105 + XIX с.
- М е л ь н и к о в а І. С. Деякі підсумки підготовки археологічної частини "Зводу пам'яток історії і культури Полтавської області". // Археол. зб. Полтав. краєзн. музею. - Полтава, 1992. - Вип. 1. - С. 136-137.
- О п и с и Київського намісництва 70-80 років XVIII ст. - К. : Наук. думка, 1989. - 390 с.
- П а д а л ь к а Л. В. Прошлое Полтавской территории и её заселение: Исследования и материалы. - Полтава: ПУАК, 1914. - 160 с.
- П а н ч е н к о М. В. К вопросу о происхождении и датировке статуэтки из Хорола. // 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею: Матеріал. наук. конф. - Археологія Полтавщини. - Полтава, 1991. - Част. II. - С. 82-84.
- П р о х о р о в В. А. Материалы по истории русских одежд. - К., 1881.
- Р ы б а к о в Б. А. События 1184-1195 гг., воспетые в "Слове". // Злато слово. - М. : Мол. гвардия, 1986.
- С и д о р е н к о Г. А., М а х н о Є. В., Т е л е г і н Д. Я. Довідник з археології України. Полтавська область. - К. : Наук. думка, 1982. - 108 с.
- С т р и я к о в с ь к и й М. Хроніка Польська, Литовська, Жмудська і всієї Русі. // Дзвін. - м. Львів. - 1990. - № 3.
- С у п р у н е н к о О. В. Археологічне зібрання К. М. Скаржинської. // Археологія. - 1990. - № 4. - С. 98-107.
- С у п р у н е н к о О. В., І. Камінський - дослідник пам'яток археології Полтавщини. // Археологія. - 1991. - № 3. - С. 69-75.
- С у п р у н е н к о О. В., Г а в р и л е н к о І. М., Л е в ч е н к о Д. І., С т е п а н о в и ч С. П. Звіт про археологічні розвідки на території м. Хоролу на Полтавщині 1994 року. // НА ІА НАНУ. - 1994. - 36 с.
- Г е д і р Камінський / 1845-1891 / : Наукова та епістолярна спадщина. / Укл. Пустовіт Т. П., Супруненко О. В. - Полтава, 1992. - 180 с.

Список скорочень

- ВР ЦНБ НАНУ - Відділ рукописів Центральної Наукової бібліотеки
Національної Академії Наук України ім.В.І.Вернадського
- ДГУ - Днепропетровский государственный университет
- НА ІА НАНУ - Науковий архів Інституту археології НАН України
- ІПСЗРІ - Первое Полное Собрание законов Российской империи
- ТУАК - Полтавская учёная архивная комиссия
- САИ - Свод археологических источников
- ЦДА Росії - Центральный державный историчный архив Росії
- ХГУ - Харьковский государственный университет

З М І С Т

В с т у п	3
<u>Супруненко О.Б.</u> З історії вивчення старожитностей міста	4
<u>Кожевнікова О.М.</u> До історичної топографії міста Хоролу	7
<u>Кожевнікова О.М.</u> З історії Хоролу XI-XVIII ст.	10
<u>Менчинський Д.А., Супруненко О.Б.</u> Археологічні знахідки на тери- торії Хорольської фортеці	17
<u>Степанович С.П., Супруненко О.Б.</u> Археологічні пам'ятки на тери- торії міста	25
<u>Гавриленко І.М.</u> Деякі археологічні пам'ятки в околицях міста.	46
<u>Гавриленко І.М., Супруненко О.Б.</u> Археологічні знахідки з Хо- рольського району	48
В и с н о в к и	54
Список скорочень	56
Зміст	56

И Т К

Наукове видання

- Гавриленко Ігор Миколайович
- Кожевнікова Ольга Миколаївна
- Менчинський Дмитро Анатолійович
- Степанович Сергій Петрович
- Супруненко Олександр Борисович

СТАРОЖИТНОСТІ ХОРОЛУ

Відп. ред. Супруненко О.Б.

Препринт

Випуск четвертий

Підписано до друку 20.10.1994р. Формат 60x84/16. Папір друкарський
№ 3. Машинпис. Друк офсетний. Ум.-друк.арк. 3,0. Тираж 205 прим.
Замовлення № 1216 Ціна вільна.

Обкладинка: Вид-во "Криниця", м. Полтава; препринт: Дільниця оперативного друку Полтавського обласного статуправління.

